

Tanulmányok

ORMOS MÁRIA

Az ukrajnai francia intervencióról és hatásairól Közép-Európában, 1918 október–1919 április

Adalékot kíván szolgáltatni ez a cikk ahhoz a nagyméretű munkához, amelyet a történészek az 1917-ben létrejött szovjet hatalom intervenció ellenes küzdelmének állomásait és részletét összefogó szintézist előkészítendő végeznek.¹ A beavatkozás egyik, kétségkívül jelentős tényezőjének, a francia vezérkarnak dél-orszországi intervenció terveit, előkészületeit, valamint az intervenció egy-némely közép-európai következményét kívánja bemutatni. A kérdésre vonatkozó feldolgozások,² valamint irat-publikációk mellett e tanulmány döntő mértékben a francia Szárazföldi Hadsereg levéltárának (Armée de Terre, Service historique), valamint a külügyminisztériumnak (Archives diplomatiques) az iratanyagára támaszkodik. Kapcsolódik azonban azokhoz a munkákhoz is, melyeket a történészek általánosságban a békekonferenciának és az úgynevezett „bolsevik” vagy „orosz” kérdés vitáinak szenteltek,³ valamint mindazokhoz a feldolgozások-

¹ A nagyvolumenű szovjet történeti irodalomból elsősorban az alábbi művekre hivatkozunk: Советская Россия и капиталистический мир в 1917—1923 гг., М. 1957; История СССР, Вторая серия, Т. VII. От Великой Октябрьской Социалистической Революции до наших дней, Великая Октябрьская Социалистическая Революция и гражданская война в СССР 1917—1920 гг. М. 1969; — История гражданской войны в СССР, Т. 3. Упрочение Советской власти, начало иностранной интервенции и гражданской войны (ноябрь 1917 г. — март 1919 г.) М. 1957; *H. И. Супруненко*: Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине, М. 1966.

² Francia részről elsősorban a Les Armées Françaises en Orient après l'armistice de 1918 par le Général *Jean Bernachot*. II. L'Armée du Danube, l'Armée Française d'Orient (28 octobre 1919—25 janvier 1920). Paris. 1970 és Général *Paul Azan*: Franchet D'Espèrey, Paris. 1949 c. kötetek nyújtanak forrásértékű tájékoztatást, az előbbi levéltári iratok bősséges közlése, az utóbbi Franchet D'Espèrey magániratainak felhasználása révén. Francia forrásokat tesz közzé *Litván Gy.*; Documents des relations franco-hongroises des années 1917—1918 címen (in: Acta Historica. Tomus XXI. Nr. 1—2, 1975, 183—207); Ld. még: *Litván Gy.*: Az első világháború és az 1918—1919-es forradalmak magyar vonatkozású anyagai a francia levéltárakban (kutatási beszámoló), in: Történelmi Szemle, 1973. 1—2. sz. 265—272.

³ Ezek közül itt *A. Mayer*: Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918—1919. New York. 1969 c. munkájára hivatkozunk, mely eddigig a konferencia problematikájának legátfogóbb elemzésére törekszik, valamint a magyar nyelvű irodalomból: *L. Nagy Zsuzsa*: Az „orosz kérdés” a párizsi békekonferencián, in: Ötven év. A Nagy Októberi és a magyarországi forradalmak (Szerk. *L. Nagy Zsuzsa és Zsilák András*), Bp. 1967, 145—179. Nem áll módunkban e helyen a gazdag nemzetközi és magyar irodalom felidézése. Jelezzük mégis azokat a munkákat, melyekre elsősorban támaszkodtunk, míg további kiadványokra, melyek témák szempontjából valamely részletkérdésben voltak jelentősek, a lábjegyzetekben talál utalásokat az olvasó, ugyanúgy, miként a felhasznált dokumentumkiadványok adataira.

A szovjetellenes intervencióval kapcsolatban általában: *L. Fischer*: The Soviets in the World Affairs. A History of the Relations between the Soviet Union and the Rest of the World, I. k. Princeton. 1951; *B. E. Stein*: Die „russische Frage” auf der Pariser Friedenskonferenz, 1919—1920. Leipzig. 1953; *R. D. Warth*: Soviet Russia in World Politic. New York. 1954 (1918 márci-

hoz, melyek egyes államok szovjet relációit tárgyalják, — esetleg érintik —, a vizsgált korszakban.

Témánk szorosan körülhatárolt. Csak a fent jelzett összefüggéseket kívánjuk megvilágítani, s nem térünk ki sem a többi antant-hatalom katonai és politikai vezetőinek elgondolásaira, manővereire, sem az intervenció katonai történetére. Éles határt vonunk az intervenció terv, az intervenció, az intervenció kudarca és a magyarországi eseményekre tett hatásának bemutatásában is. Csupán e hatás fő irányát jelezzük, konkrétizálódását azonban a magyar történelemben nem elemezzük.

A felhasznált iratok eredetére és jelentőségére vonatkozóan még egy megjegyzés kívánkozik e bevezető szavak közé. Legnagyobb részük katonai szervektől, illetve magasrangú katonatisztektől származik, s ez két szempontból sem véletlen. Az 1918—1923-as időszakra nézve anyagszerűen a katonai forrás ontja legbőségesebben iratait, s egyszersmind ez a legfontosabb is a francia politika értelmezése szempontjából. Az utóbbi körülmény nemcsak a francia haderő megelőzően sem csekély politikai súlyának a háborús győzelméből eredő további átmeneti megnövekedéséből adódik, hanem egyúttal abból a lehetőségből is, amit a hadseregnek a fegyverszünetek feltételei, azok ellenőrzése, a különböző célokból és címeken kiküldött katonai missziók tevékenysége, a politikai-területi vitákba történő beavatkozása, vagy be-nem-avatkozása, a népszavazások ellenőrzése stb., stb. biztosított.

Mindemellett figyelembe kell venni, hogy a legfelső vezetés Franciaországban nem tagolódott oly mélyen különféle szektorokra, mint az angolszász államokban. S különösen nem az általunk vizsgált 1918—1919-es időszakaszban. Clemenceau miniszterelnök a hadügyi tárcát tartotta meg magának, s ezáltal biztosította a lehető legmesszebbmenő együttműködést, terv-egyeztetést a kormányfő és a hadsereg vezetői között. Alátámasztotta e tendenciát, hogy Foch-t magát 1917-ben éppen ő indította el karrierje csúcspontja felé. A politikai és a katonai vezetés vitái így belső ügyek maradtak, részleteket illettek, vagy csupán a taktikát érintették. Az eddig feltárt iratok a fegyverszünet és a béke döntő kérdéseit illetően igazolják Clemenceaut, aki a *Grandeurs et misères d'une victoire* c. írásában elejétől végig azt kívánta bizonyítani hogy közte és Foch marsall között minden lényeges kérdésben nézetazonosság állt fenn. Mint az intervencióval kapcsolatban készi-

usig). *Magyarország történetének összefüggései az intervencióval*: Siklós András: Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Bp. 1964; Horváth Jenő: A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja. Bp. 1939; F. Deák: Hungary and the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon. New York. 1942; Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp. 1968; L. Nagy Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919. Bp. 1965; Arday Lajos: Nagy-Britannia szerepe az ellenforradalom hatalomra kerülésében és megszilárdításában Magyarországon (Kandidátusi disszertáció; kézirat); P. Pastor: Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918—1919 and the Big Three. New York. 1976. Ez utóbbival kapcsolatban megemlítendő, hogy számos olyan iratot felhasznál, melyek e cikkhez is forrásul szolgáltak. *Románia*, a szovjetellenes intervenció és a magyar kérdés összefüggései; *Sh. D. Spector*: Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Bratianu. New York. 1962; *E. Campus*: Sherman Dávid Spector, Rumania at the Paris Peace conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Bratianu (Vita), (*Revue Roumaine d'Histoire*, 1965. 1. sz. 119—130); *Lengyel-szovjet viszonyok*: Dokumenty i materialy do historii stosunków polsko-radzieckich, Tom. II. Listopad 1918 — kwiecień 1920. Warszawa. 1964; *J. T. Shotwell—M. M. Laserson*: Poland and Russia, New York. 1945; *P. S. Wandycz*: Soviet-Polish Relations 1917—1921. Cambridge, Mass. 1969; *M. B. Муско*: Октябрьская Революция и восстановление независимости Польши. М. 1957.

tett vezérkari iratok és a Clemenceau által kiadott rendeletek egybehangzása e cikk olvasóinak mutatja majd, érvényes volt ez a nézetazonosság az intervenció fő kérdéseire is.

Még kevesebb bonyodalommal alakultak a miniszterelnök és a külügyminisztérium kapcsolatai, tekintettel arra, hogy az utóbbi élén Clemenceau „embe-re”, Pichon külügyminiszter állt, akit sokan egyenesen a miniszterelnök kreatúrájának, bábfigurájának tekintettek és tekintenek. Ha nem is megyünk ily messzire, s megengedjük, — mert több kérdésben és több konkrét esetben az iratok tanulsága erre int —, hogy a külügyminisztérium „vonala” tartalmazott eltéréseket a hadsereg, illetve Clemenceau nézeteihez, vagy gyakorlati eljárásaihoz képest, mégis azt kell mondanunk, hogy ezek az eltérések könnyen mosódtak el, még hozzá csaknem mindig a külügyminisztérium álláspontjának rovására.

Jelentős eltérések mutatkoztak, sőt ellentétek merültek fel viszont Poincaré köztársasági elnök és a miniszterelnök között mind a fegyverszünet, mind a szövetségi politika érdemi kérdéseiben. A két politikus vitája erős feszültséget eredményezett, Poincaré egy-egy látványos Clemenceau elleni sakkhúzása rendkívül kellemetlen volt, ám az elnök éppen a Foch—Clemenceau együttműködés, no meg alkotmányos szerepe szerint sem volt abban a helyzetben, hogy a kormánypolitikát tetszése szerinti mederbe terelje. Ha viszont volt olyan pont, amelyben Clemenceauval akarva-akaratlan közös platformra jutott, úgy az éppen az oroszországi intervenció, a bolsevizmus megdöntésének követelése és az ukrajnai „zálogok” szerzése volt.

A fent felsorolt szempontok együttesen azt eredményezik, hogy amennyiben e tanulmány további során olyan vezérkari elgondolásokkal, tervezésekkel találkozunk, melyek szellemében a hadügyminiszter rendeleteket bocsát ki, úgy már nem egyszerűen a hadsereg ügyével, hanem kormány szintű döntéssel állunk szemben.

*

Az első fontosnak tűnő motívum, mely az említett francia iratanyagok alapján világossá válik, az, hogy a francia kormány és a vezérkar egyazon időben, vagyis 1918 október első napjaiban hozott határozatot a háború tervezett befejezési módjának megváltoztatásáról és a szovjetellenes intervenció előkészítéséről. Míg a megelőző elgondolás szerint a szövetségesek nem elégedhettek meg a német hadsereg megverésével, hanem e hadsereget meg kellett volna semmisíteniük, s ezen az alapon Németországot feltétel nélküli kapitulációra kellett volna kényszeríteniük, október elején a francia vezérkar e tervet elejtette. Foch marsall már október 8-án úgy nyilatkozott a miniszterelnöknek, hogy meg lehet kötni a feltételekhez kötött fegyverszünetet. Azonnal össze is foglalta a fő feltételeket, amelyek Elzász és Lotharingia átadását, a Rajnánál létesítendő hídfőket, valamint jóvátételi zálogok foglalását zárták magukba.⁴ Ez az előterjesztés messze járt a csak nemrégiben készített „nagy”, „európai” béketervektől, melyek Németország gyökeres, liberális föderatív irányú átalakítását célozták.

A Foch marsall megjelölte alapon a szövetségesek Versaillesban ülésező Katonai Tanácsa (Conseil Militaire) még ezen a napon határozatot fogadott el a fenti értelemben, majd néhány nap múlva elkészült a vezérkar 3. irodájának első

⁴ Service Historique, 7 N (a továbbiakban 7 N) 6; a dosszié borítóján 135. sz. olvasható. Foch, 1918. okt. 8. (Megjegyezzük, hogy a Service Historique anyagára utaló jegyzetek a dobozt jelölik, melyben az irat található. Míután az iratok nem kaptak számot, sem az oldalak sorszá- mot, további utbaigazítást csak az irat eredete és dátuma nyújt.)

részletesebb tervezete, melyet azután október 15-én egy még bővebb, pontosabb tervezet követett.⁵

Jóllehet a fegyverszünet mielőbbi megkötését több közismert szempont indokolta, — így a szövetséges hadseregek fáradtsága, a lakosság kimerültsége és mind erősebben megnyilatkozó háború-ellenes hangulata, továbbá az a tény, hogy Wilson elnök az október 6-i német fegyverszüneti javaslat alapján tárgyalni kezdett a német kormánnyal —, mégis úgy tűnik, hogy Foch marsall gyors nézetváltoztatását e kérdésben még valami befolyásolhatta. A fegyvernügvas gyors biztosítása a nyugati fronton jelenthette számára a lehetőséget arra, hogy új frontot nyisson keleten.⁶

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt a Szövetséges Keleti Hadsereg (Armée Alliée en Orient) átcsoportosítására, a keleti stratégiai terv módosítására és a romániai katonai akcióra vonatkozó iratokat; ezek a műveletek jelentették ugyanis a tervezett dél-oroszországi operáció alapfeltételeinek megteremtését. Az intervenciószervezet egyelőre a Keleten állomásozó erőkkel számolt, bár közvetlen bizonyító anyag híján is valószínűnek látszik, hogy Foch marsall gondolataiban már ekkor felötlött az a lehetőség is, hogy az intervenciót nyugatról elvont erők segítségével vezeti szükség esetén győzelemre. (A valószínűsítő szempontokat később látni fogjuk.)

Október 7-én a Párizsban tartózkodó Berthelot tábornok parancsot kapott, hogy keljen útra Szaloniki felé, a Keleti Hadsereg főhadiszállására, azzal a céllal, hogy ebből a hadseregből kiszakítva létrehozzon egy haderőt Dunai Hadsereg (Armée du Danube) névvel. Feladata egyrészt Romániára, másrészt Szovjetországra irányult. Ami Romániát illeté, elő kellett idéznie a központi hatalmakkal békét kötött Marghiloman-kormány elmozdítását és antantbarát kormány alakítását, majd pedig egy katonai akció révén elősegítenie, hogy Románia újból hadviselő féllé váljék az antant oldalán. Miután mindezt végrehajtotta, technikai tanácsadóként Romániában marad, hogy újjászervezze a román hadsereget, és hogy „kapcsolatba lépjen azokkal az orosz elemekkel, amelyek alkalmasak az antant általános operációs tervének keretében való együttműködésre, mely tervet Franchet D’Espèrey tábornok dolgoz ki”.⁷

A parancs egyúttal módosította a Keleti Hadsereg egész működési tervét. A főparancsnok, Franchet D’Espèrey korábbi elgondolása, összhangban a vezérkar megelőző terveivel, az volt, hogy az előnyomulást Szerbián át Magyarország és Ausztria irányába folytatja, megszállja Budapestet és Bécsset, majd továbbmenetel München felé. Az október 7-i parancs ezt az operációt jelentős mértékben lelassította, sőt leállította azáltal, hogy erőket vont el Románia, illetve Bulgária—

⁵ Uo. — Az utóbbi címe: „Conditions à poser dans les Conventions réglant la suspension des hostilités entre les Puissances Alliées et les Puissances Centrales”, 1918. okt. 15. — Ez az irat megtalálható a külügyi levéltárban is az alábbi helyen: A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 10—15.

⁶ Foch október 8-i állásfoglalása egyértelműen cáfolja azt a hiedelmet, mely szerint e kérdésben éles nézeteltérés állt volna fenn a katonai és a polgári vezetők között, s az előbbi csupán erős nyomás alatt engedett volna az utóbbinak. Felette kérdéses az is, hogy a francia vezető tényezők amerikai, vagy amerikai és angol nyomásra adták volna fel korábbi álláspontjukat és törődtek volna bele a feltételeken alapuló fegyverszünet megkötésébe. Nincs ugyanis nyoma annak, hogy az említett időpont, tehát október 8. előtt bárminemű nyomás nehezedett volna ebben az értelemben a francia kormányra. — Ugyanakkor az alapvető engedmény megtétele után, s annak ellenére a franciák később kísérletet tettek arra, hogy eredeti béketerüvkét a szövetségesekkel elfogadtassák. (Elsősorban a december 1—2-i londoni konferencián.)

⁷ Service historique, 4 N (a továbbiakban: 4 N) 53, doss. 2. Instrukció Berthelot és Franchet D’Espèrey számára, 1918. okt. 7. Id. még: *Vadász Sándor: Vix és Károlyi*, in: *Had-történelmi Közlemények*, XVI. évf. (1969) 2.

Törökország felé, vagyis a frontot szélességében kelet felé mérhetetlenül szét-húzta.⁸ Kétségtelen, hogy a romániai akciónak önálló szerepet is szántak, amennyiben ez volt hivatott a francia politikai felfogásnak megfelelő formában Románia visszasegítésére a szövetséges táborba, az akció egyik leglényegesebb vonása mégis a keleti szovjetellenes beavatkozás bázisának megteremtésében fedezhető fel.⁹

Tartalmazza az intervenció gondolatát — meglehetősen sajátos formában — a vezérkar által készített, s már említett október 15-i fegyverszünet-tervezet is. Ez az irat vizsgálja a nyugati, az olasz, a balkán—román frontot, majd D. pontjában azt a követelményt fogalmazza meg, hogy a központi hatalmak 30 napon belül ürítsék ki Finnországot, Lengyelországot (az utóbbit utólag szűrték be a szövegbe), Ukrajnát és a Kaukázust. E területeket — olvashatjuk a szövegben — garancia céljából és a „rend fenntartása” végett szövetséges csapatok szállják meg.¹⁰ A tervezet abban a feltevésben készült, hogy a fegyverszünet pillanatában Románia újból hadviselő fél lesz, s így demarkációs vonalat jelölt ki Románia és Magyarország között a Temesvár—Nagyvárad—Nagybánya vonalon, beleértve a felsorolt városokat. E vonal leírása jelentette egyrészt, hogy a francia vezérkar Erdély jövőjét eldöntöttnek tekintette, függetlenül mind a bukaresti titkos szerződést követő román lépésektől, mind a román lakosság csak később jelentkező egység-demonstrációitól. Jelentette viszont azt is, hogy a francia vezérkar sem a Bánságban, sem attól északabbra a határ tekintetében nem szándékozott az 1916-os szerződést mindenben követni; attól Romániára nézve hátrányos módon eltért. A legjelentősebb eltérés a vonal északi szakaszán mutatkozott. Éppen e szakaszra nézve változott meg viszont később a francia álláspont.

Október 27-én a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoka utasítást kapott a Dél-Oroszországban végrehajtandó katonai akció lehetőségeinek és feltételeinek tanulmányozására, másként szólva: az akció-terv kidolgozására. A Franchet D’Espèrey-nek szóló levél leszögezte, hogy „a holsevizmus gazdasági bekerítésének megvalósítása” érdekében szükség van a szövetséges erők koordinálására.¹¹ A koordinálás alapfeltételei francia—angol vonatkozásban azonban már megelőzően létrejöttek. 1917. december 23-án aláírták ugyanis azt az angol—francia konvenciót, mely a Balkánon, Kis-Ázsiában és Dél-Oroszországban befolyási övezeteket jelölt ki a két állam számára. Ami az utóbbit illette, a Kaukázus vidékét angol, Ukrajnát pedig francia zónává nyilvánította.¹²

⁸ A Keleti Hadsereg operációs tervének megváltoztatásáról ld. *Général Paul Azan*: i. m. 211—216.

⁹ Franchet D’Espèrey október 18-án jelentette, hogy a szükséges módosításokat végrehajtotta. Berthelot rendelkezésére bocsát 3—4 hadosztályt, köztük valószínűleg egy angolt, saját felvonulási tervét pedig egyelőre Szerbia felszabadítására korlátozza, majd a Duna és a Száva vonalán védelmi állásba vonul. Uo. doss. 2. Franchet D’Espèrey, 1918. okt. 18. — Eredeti tervezetéről: Uo. Franchet D’Espèrey, 1918. okt. 6.

¹⁰ A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 10—15.

¹¹ 4 N 58, doss. 10. Etat-Major Général de l’Armée, 1918. okt. 18.

¹² A megállapodás eredeti szövegét nem sikerült megtalálni. Az irat jelenleg sem a Service historique leltára, sem a Bernachot tábornok által megjelölt helyen nem található. (*L. Bernachot*, i. m. 65). Közli a szerződés angol szövegét *L. Fisher*: i. m. vol. II. 836. — *P. Arnot*: *The Impact of the Russian Revolution in Britain*. (London 1967) c. munkájában idéz egy Balfour által készített memorandumot, melyet a brit kabinet 1917. december 21-én elfogadott, s melynek lényege, hogy Anglia ugyan nem kíván beavatkozni Oroszország belső ügyeibe, de helyesnek látná, ha a szövetségesek finanszíroznák az ukránokat, a kozákokat és a kaukázusi népeket. Amennyiben Franciaország vállalná Ukrajna támogatását, Anglia ugyanezt tehetné a többiek esetében. Arnot nem hivatkozik a két nappal később aláírt konvencióra, e memorandumot azonban az intervenció cinikus megalapozásának tekinti. (121. old.) — *G. F. Kennan* viszont

Ugyanazon a napon, midőn a vezérkar Franchet D'Espèrey-t a konkrét hadműveleti elgondolások kidolgozására felkérte, a haditengerészeti minisztériumhoz is kérésrel fordult azt illetően, hogy kellő időben kapjon tájékoztatást a Fekete-tengeren tervezett haditengerészeti műveletekről. Ez a levél arról vallott, hogy az előkészületek a tengeri hahműveletekre már folyamatban voltak.¹³

A jelzett előkészületek, illetve belső határozatok ellenére végső döntésre még nem került sor. A vezérkar türelmetlenkedett, s október 30-án nagy összefoglaló előterjesztéssel járult a kormány elé. A memorandum feladata az volt, hogy a felmerült aggályokat végképp eloszlassa, a habozókat a döntő szó kimondására bírja, s egyúttal érveket adjon a kormányzatnak, amelyek segítségével a várható ellenállást a francia lakosság körében elcsitíthatja. A George tábornok által szignált előterjesztés két korábbi iratra (október 17. és 19-i) hivatkozva emlékezett arra, hogy ezek érvelése, a bolsevizmus bekerítésének szükségessége alapján, „. . . az intervenciót elismerték, elvét elfogadták”. Két ellenvetés merült azonban fel, nevezetesen, hogy a rendelkezésre álló fegyveres erő nem elegendő az intervenció sikeres végrehajtására, s hogy az intervenciót, mint a belügyekben való beavatkozást „a francia közvélemény nem fogja elfogadni”. Az október 30-i előterjesztés fő célja az volt, hogy e két ellenvetést eloszlassa.

George tábornok felsorolja tehát a nézete szerint e célra rendelkezésre álló erőket. Abból indul ki, hogy a Keleten pillanatnyilag 30 gyalog és egy lovas hadosztály állomásozik (8 francia, 4 angol, 2 olasz, 7 szerb és 10 görög), amihez a török fegyverszünet után hozzájön még a palesztinai brit erő 5 gyaloghadosztálya. Végül hozzáadja ehhez a vezérkar a leendő román hadsereget is, mert arra számít, hogy Románia hamarosan visszatér az antant oldalára, s ennek leendő haderejét 8—10 hadosztályra teszi. Ez összesen 43—45 hadosztályt eredményez. Miután Ausztriával lehetővé válik a fegyverszünet aláírása (jegyezzük meg, hogy a szövetségesek konferenciája éppen ekkor, október 30—31-én foglalkozott feltételeinek kidolgozásával), többé nem lesz szükség arra, hogy a keleti haderő egy részét, amint korábban felmerült, átszállítsák a nyugati frontra. A döntés kicsikarására most már a nyugaton levő erők elegendőek lesznek, műveleteiket szükség esetén egy olyan akcióval kombinálva, mely délkelet felől, Ausztrián át irányul Németország ellen. (A francia vezérkar ez utóbbi esetleges hadműveletet akkor még az olasz hadseregre kívánta bízni, ez az elgondolás azonban a fegyverszünet aláírása után gyorsan lekerült a napirendről.¹⁴) A Szövetséges Keleti Hadsereg feladatai tehát a következők lesznek: Szerbia felszabadításának befejezése, garancia címén Mon-

Russia and the West (New York 1962) c. könyvében szól a szerződésről, de azt nem látja egyébként, mint németellenes stimulánsnak, s vádaskodásnak véli a szovjet történészek állítását, mely szerint a konvencióban befolyási zónák elosztásáról lett volna szó (49—50). Az egyezmény francia megnevezései (ilyenek: Convention entre la France et l'Angleterre délimitant leurs zones d'influence en Russie méridionale, vagy: Arrangement entre la France et l'Angleterre déterminant les zones d'influence dans les Balkans, en Asie mineure et en Russie méridionale), több francia irat utalásai, s az a tény, hogy az intervenció e szerződés szellemében kezdődött el, a szovjet történészek álláspontját támasztja alá. — Az egyik irat, mely világossá teszi, hogy nemcsak finanszírozásról és németellenes stimulánsról volt szó, Clemenceau egy levele, melyben elutasítja Gyenyikin kérését arra nézve, hogy francia erőket küldjenek Sztavropol és Novorosszijszk körzetébe. „Sztavropol és Novorosszijszk városok — írta — az 1917. december 23-i szerződés értelmében a briteknek fenntartott befolyási zónában fekszenek, nem lehet (tehát) szó arról, hogy oda francia csapatokat küldjünk.” 20 N 261, doss. 7.

¹³ 4 N 50, doss. 10. A vezérkar két levele, 1918. okt. 27.

¹⁴ E hadműveleti tervvel részletesebben foglalkozott a vezérkar egy másik, ugyancsak október 30-án szignált irata. — 6 N 71, „Note au sujet de la situation créée par la capitulation de l'Autriche”.

tenegro és Bosznia-Hercegovina megszállása; katonai akció Törökország ellen (minthogy a fegyverszünetet Törökország még aznap, október 30-án aláírta, e feladat elesett); fegyveres intervenció Romániában átállásának megkönnyítése végett; és végül, ezt szó szerint idézzük: „utólag, midőn Románia már felszabadult a német iga alól, és midőn a Fekete-tenger megnyílik számunkra, egyidejű akció szárazföldön (Románia—Ukrajna) és tengeren Dél-Oroszországban”.

A továbbiakban a vezérkar papíron fel is osztotta az imént összeadott katonai erőket. Úgy vélte, hogy a balkáni akcióhoz elegendő lesz 12 hadosztály, ám szükség lesz arra, hogy Romániában is állomásozzon mintegy 10 divízió, „hogy kézbenartsák az országot és esetleg biztosítsák az erdélyi területek megszállását”. A következtetés tehát az volt, hogy a rendelkezésre álló 43 divízióból mintegy 20-at kell lekötni arra, hogy Szerbiát és Romániát, illetve az általuk követelt területeket őrizték, 20 pedig felszabadul a tervezett intervenció céljaira. „Egy ilyen erő — állapította meg a francia vezérkar előterjesztése — bőségesen elegendő lesz nemcsak arra, hogy a bolsevizmus körül szigetelő kordont vonjon, mely arra itéli, hogy éhen vesszen, hanem arra is, hogy kialakítsa azokat a vonzási központokat (noyеaux d'encadrement), melyek körül Oroszország egészséges elemei újjászerveződhetnek országuk megújítására.”

A következő, vagyis harmadik részben az előterjesztés a francia közvélemény megnyugtatójának kérdésével foglalkozik, s megfogalmazza a propagandának azokat a fogásait, amelyekkel a francia kormányzat és a sajtó évek során át élt is. Leszögezi, hogy „ez az intervenció valójában nem lesz politikai keresztshadjárat jellegű, sem pedig közvetlen agresszió”. Semmi más célja nincs, mint hogy zálogként lefoglalja a Krím termékeny fekete földjeit (tchernoziom) és a Donyec medence bányáit azon milliárdok ellenében, melyeket Franciaország az orosz birodalomnak kölcsönzött, s amely milliárdok „nem egy fináncoligarchiának, hanem a nemzet tömegeinek tulajdonát teszik”. Így tehát az akció elsősorban „a demokratikus francia takarékoság konzervatív eszköze”. E fejezet a következő szavakkal zárul: „A jog győzelme nem lenne teljes, ha — Németország legyőzetvén — az antant hatalmai nem tudnák rákényszeríteni Oroszországra egy oly rezsím kapitulációját, mely cinikusan félredobva múltban vállalt kötelezettségeit, a jövőre nézve semmi érvényeset nem tudna aláírni.”

Az előterjesztés e része szemmel láthatóan mellőzi azt a körülményt, hogy az oroszországi „rezsím” a maga részéről semmiféle korábbi kötelezettséget nem írt alá. Megjegyzendő viszont, hogy midőn a bolsevik kormányzat nem sokkal később felajánlotta a cári adósságokról a tárgyalások megkezdését és jelezte az új hatalom készségét arra, hogy magára ezekkel kapcsolatban bizonyos terhet vállaljon, Clemenceau miniszterelnök többször is kifejezést adott felháborodásának és sértetten elutasított minden alkudozást a bolsevikokkal. Maradt tehát, mint cél, a Krím és Ukrajna gazdag földjeinek, valamint a Donyec medence bányáinak „zálogként” történő lefoglalása, vagy elfoglalása. Nem tudjuk, volt-e, s ha volt, milyen elképzelés arra az esetre, ha Oroszországban tényleg visszaállítanának valamiféle polgári rezsímet. Az adósságok „visszavállalása” fejében vajon egyszerűen felszabadulnának ezek a zálogok? Miért kellett volna azonban egy leendő polgári kormánnyal szemben „zálogot” szerezni? Vagy miért kellett a bolsevik rendszerrel szemben zálogot szerezni, ha vele viszont a francia kormány az adósságokról nem kívánt tárgyalni? Mindent összevéve, az a benyomás alakul ki, hogy a francia politikai vezetők az ukrajnai intervencióval — a politikai anti-bolsevizmus szempontjai mellett — egy másik célt is el akartak érni: egy olyan méretű gazdasági expanziót, amilyenre eddig aligha gondoltak.

A vezérkari előterjesztés utolsó fejezete a francia katonai és politikai célokat világítja meg. E fejezetben, mely a „Gyors akció szükségessége” címet viseli, a vezérkar előadja véleményét, mely szerint Lenin a németországi fejleményeket illetően nem tervez feltétlenül az oroszországihoz hasonló bolsevik forradalmat, hanem a jelenlegi körülmények között megelégszik azzal, ha ott egy „többé-kevésbé szocialista” alakulat jön létre, hogy „ez azonnal és feltétel nélkül segítséget nyújtson neki és hogy a világproletariátus nevében megvalósítsák az oroszok és a németek politikai, gazdasági és katonai unióját”. — „Márpedig — olvashatjuk a továbbiakban — sikereink folytatódása a nyugati fronton azzal a hatással jár majd, hogy sietteti Németországban a szovjetek által elgondolt társadalmi átalakulást és lehetővé teszi a Lenin által tervezett egységet. — Az antant számára vitális érdek, hogy a bolsevizmust elfojtsa, mielőtt e szörnyűséges szövetség létrejöhetne, amely a német imperializmus számára eszközt biztosítana, hogy feltámadjon vereségéből és az antant ellen mozgósítsa Közép- és Kelet-Európa népeit.”¹⁵

A francia vezérkar tehát a német és az orosz forradalom egymásra találása ellen kívánt fellépni, úgy ítélve meg a helyzetet, hogy ez a forradalmi egység még akkor is az antant és Franciaország vereségét jelentené a győztes világháború ellenére, ha a forradalom továbbterjedésének eshetőségét ki is hagyja a számításból. Nem kétséges, hogy a francia vezérkar által felvázolt perspektíva: az orosz és a német forradalom találkozása elvileg a lehetőségek birodalmába tartozott. Az a tény, hogy e lehetőséggel a francia vezető tényezők számoltak, csak nagyobb súlyt ad az intervenció törekvéseknek, de egyúttal a kudarc mérvét és jelentőségét is felnagyítja.

Összegezve a memorandum mondanivalóját, a francia intervenció terv kitérénységét állapíthatjuk meg. Célozta a proletárrendszer megdöntését, egyúttal azonban azt a körülményt, hogy Oroszország a francia felfogás szerint az erős központi hatalom megszűnte, a forradalom és a polgárháború következtében meggyengült, arra kívánta felhasználni, hogy a francia befolyást a Donyec medencéjéig kiterjessze, s ezáltal óriási új gazdasági erőforrásokhoz jusson. Míg tehát a bolsevizmusban egyfelől nagy politikai veszélyt látott, másfelől egy a francia expanzió számára nyílt olyan lehetőséget is, mely a forradalom nélkül nem állhatott volna elő.

Jóllehet a hosszan elemzett irat csak a Fekete-tengeren, illetve Ukrajnában végrehajtandó beavatkozásról beszél, egy feljegyzés, melyet november 1-én a vezérkari tervezet kivonatához a külügyminisztériumban fűztek, már arról emlékezik meg, hogy a dél-oroszországi akciót minden bizonnyal kiegészíti majd az a katonai operáció, melyet Lengyelország hajt végre saját keleti határain.¹⁶ Mivel Lengyelországnak ekkor és még hosszú ideig nem voltak keleten határai, nem lehet megállapítani, hogy a feljegyzés szerzője pontosan milyen övezetre gondolt.

Nem ad erre nézve útbaigazítást az a másik, ugyancsak november 1-én keletkezett tanulmány sem, mely a volt orosz birodalom területeire bejelentett igényeket, s a különféle szeparatista tendenciákat vizsgálja, Lengyelországot illetően ugyanis megelégszik az önálló lengyel állam elvének megszövegezésével. Egyébként a Baltikumban Finnország és Lettország elszakadásával számolt, míg Észtország és Litvánia esetében belső autonómia biztosítása mellett az orosz

¹⁵ Archives diplomatiques, A. Paix, vol. 201. ff. 24—28. és Etat-Major de l'Armée, 3e Bureau, A. „Troisième note au sujet d'une action de l'Entente en Russie Méridionale”, 1918 okt. 30.

¹⁶ Uo. doss. 8. f. 29. Feljegyzés, 1918. nov. 1.

állam keretében való maradásukat látta ésszerűnek. Miután Kárpát-Ukrajnában Nemzeti Tanács alakult, mely kimondta a független köztársaság létesítését, a külügyminisztérium illetékes funkcionáriusa úgy foglalt állást, hogy meg kell várni, míg az idő megmutatja, vajon e régió képes-e az önállóságra, s majd csak azután kell mérlegelni, ne csatlakozzék-e Oroszországhoz. Tagadta ez a tanulmány Beszarábia román jellegét, s különösen déli részével kapcsolatban hangsúlyozta az ottani orosz többséget (különböző, bolgár, német és francia eredetű telepések mellett). Azt javasolta, hogy amennyiben Románia egyáltalán megtarthatja Beszarábiát, e déli övezetet adják vissza Oroszországnak. Minden további elszakadási, önállósági stb. törekvéstről pedig mint alaptalanokról emlékezett meg. Elvetette tehát az önálló Ukrajna, Órmaenyország stb. gondolatát.¹⁷

Érdeemes még a területi és különösen a lengyel területi kérdésekkel kapcsolatban egy további iratra is kitérnünk. Ez ugyan lényegesen később, december 20-án keletkezett, de mindenesetre korábban, mintsem a franciák lengyel akciója megindult volna. Alkalmas tehát annak demonstrálására, hogy a nevezetes keleti bolsevikellenes front felállítása és Szovjetország bekerítésének gondolata jóval hamarabb kialakult, mintsem Foch marsall a konferencián meghirdette. Ugyanakkor már jelzést tartalmaz a területi kérdésekre vonatkozóan is. Lengyelország talpraállítását, megerősítését és hadseregének megszervezését ez az irat a legsürgősebb feladatként jelölte meg. Azzal érvel, hogy Németország vereségét nem lehet véglegesnek tekinteni abban az esetben, ha a Keleten egy erős hatalom nem ellensúlyozza. Miután Oroszország meggyengült, „ez az erős hatalom csak Lengyelország lehet, mely szövetkezik Csehországgal és Romániával”. A funkciót, melyet ennek az erős lengyel államnak be kell töltenie, így fogalmazták meg: „Lengyelország jelenleg a szükséges szigetelő fal az orosz bolsevizmus és a német forradalom között. Azon egészségügyi övezet egyik szilárd része, melyet a beteg és fertőző Oroszország körül kell vonnunk. Csak akkor tudunk a bolsevizmus végére járni, ha majd támaszkodni tudunk Lengyelországra és felhasználhatjuk hadseregét.” A feljegyzés ezen az alapon latolgatja Lengyelország jövődi határait, s neki szánja Vilmát (kivéve azt az esetet, ha Litvánia és Lengyelország egyesül), Frydek körzetének kivételével Teschent (ami egybeesett a lengyel törekvésekkel, de ellentétben volt a csehszlovák követelésekkel), továbbá Danzigot és végül az úgynevezett Kongresszusi Lengyelországot. Ez annyit jelentett, hogy a keleti határt ezidő szerint a francia kormány északról délre haladva körülbelül az alábbi vonalon látta: a Nyemen folyót elhagyva kiszögellés Vilmáig, majd onnan dél felé átlép a Nyemenen, Białystoktól keletre folytatódik a Bug felé, melyet Breszt környékén ér el, s onnan a Bugot követve halad Kelet-Galiciáig, mely előzően a Monarchia része volt, lakosságának zömét azonban ukránok és beloruszok alkották. Ez az irat még nem foglal állást Kelet-Galícia kérdésében, röviddel utóbb azonban ez a tartomány a Lengyelországnak szánt határokon belül került.

A francia külügyminisztériumban 1918 november—decemberben készült iratok lehetőséget nyújtanak arra, hogy a francia expanzív koncepció elemzését tovább finomítsuk. E tervek, elgondolások a szovjet rendszer megbuktatásának reményében készültek, s ennek megfelelően óvakodtak attól, hogy olyan végeredményhez jussanak, ami Oroszország feldarabolását, a birodalom jelentős részeinek elszakadását, más részeinek annektálását jelentené. A francia kormány

¹⁷ A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 44—49, „Note sur les diverses Nationalités de l'Ancien Empire de Russie”, 1918. nov. 1.

Ukrajnában a döntő gazdasági befolyást kívánta magának a jövőre nézve biztosítani, idegenkedett azonban Ukrajna önállóságának támogatásától. Hasonló álláspontot képviselt a Kaukázus vidéke kérdésében. Lengyelország esetében azonban ez az elv ellentétbe került a nagy Lengyelország igényével, mely igény egyenes arányban növekedett az intervenció eredménytelenségének felismerésével. Igen nehéz volt tehát előre megszabni, vagy előrelátni, hogy a lengyel tervek pontosan milyen határig tudja és fogja majd a francia kormány támogatni, vagy tiltakozás nélkül útjára engedni. Ami saját eljárásait illette, azon volt, hogy a politikai beavatkozás és a gazdasági behatolás ne viselje magán egy leendő annekszió jegyeit.¹⁸

A lengyel katonai és politikai körök törekvései nemcsak egybeestek a francia elgondolásokkal a keleti lengyel határok kialakítása végett indítandó katonai műveletet illetően, hanem céljaikban tovább is mentek, mint az 1918 végi francia keret-terv kijelölte. Jóllehet államszervezeti, elméleti és módszerbeli kérdésekben is jelentős eltérések választották el egymástól a lengyel politikai világ különböző áramlatait, annyiban megegyeztek, hogy a keleti határokat valamennyien a lengyel etnikum határain túl látták. Pilsudski pragmatikusan közelítette a kérdést, s mindig éppen annyit követelt, amennyit „a lengyel karddal” elérhetőnek vélt, míg Dmowski, a Nemzeti Demokrata Párt vezetője és egyúttal a párizsi Nemzeti Tanács elnöke, aki a lengyel kormányt a konferencián is képviselte, az 1772-es határok mellett lépett fel. Mindkét közelítés az első helyen foglalta magába azokat a területeket, melyeket 1919 elején már a francia kormány is Lengyelországnak szánt: Vilna körzetét és Kelet-Galíciát. Ezért a minimális programban megegyezés és együttműködés alakulhatott ki a lengyelek és a francia kormány között.¹⁹

Már láttuk, hogy az ukrajnai intervencióhoz bevezetésként szolgált a Dunai Hadsereg kialakítása, s annak romániai katonai akciója, aminek egyik célja éppen az volt, hogy a megfelelő hátországot biztosítsa és egészében véve Romániából szilárd szovjetellenes bázist alkosson. Románia szovjetellenességéhez alapot képezett Beszarábia megelőző elfoglalása, mivel ez a területfoglalás a román kormányt elsősorban érdekeltté tette a Szovjetorszország elleni műveletekben. A román vezető tényezők igyekeztek gyorsan ki is jelölni Románia helyét az átfogó szovjetellenes közép-európai szisztémában. Érdemes kitérni ezzel kapcsolatban Iliescu tábornok memorandumára, melyet Joffre tábornoknak nyújtott át, akihez szívélyes személyes kapcsolatok fűzték.²⁰ Iliescu emlékirata a francia közép-európai expanziónak a térség két részre bontását alapul vevő gondolatát

¹⁸ *Wandycz* (i. m. 100–104) elemzi a szövetségesek és köztük Franciaország szovjetpolitikájának ellentmondásait és arra a következtetésre jut, hogy a bolsevizmus ellen Oroszország megkímélése mellett akartak harcolni; a bolsevizmust úgy akarták megdönteni, hogy megtartsák az orosz birodalom egységét. — E tételt, úgy hisszük, korlátozni kell a fent mondottak értelmében, ám *Wandycz* gondolata e korlátok ellenére érvényesnek mondható annyiban, hogy a nyugati hatalmak, s köztük Franciaország kormánya is, azon volt, hogy a viharon egy továbbra is jelentős, bár tőlük erősen függő orosz nagyhatalmat mentsen át. Ehhez még hozzátartozik, hogy a francia kormány a közép-európai új konstrukció várható ellenálló erejével kapcsolatban meglehetősen szkeptikus maradt. — A lengyel kérdéstről ismertetett iratot ld. Paix, 1914–1920, vol. 68. ff. 14–26, „Une méthode politique en Pologne. Nécessité d’une Pologne forte”, 1918. dec. 20.

¹⁹ Ld. ehhez: *Kovács Endre*: Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között. Bp. 1971. 14–15. — Megjegyezzük, hogy a francia kormány 1918 őszétől már nem támogatta az önálló Ukrajna gondolatát, s mindent megtett abban az irányban, hogy a lengyel államnak — mint részletesebben is látni fogjuk — katonai támogatásáról is gondoskodjék.

²⁰ Megjegyzendő, hogy Joffre tábornok környezetéhez tartozott Berthelot tábornok, aki a romániai katonai akciót vezette, valamint a bukaresti francia követ, Saint-Aulaire gróf is.

tartalmazza. Középpontjában a lengyel—román—csehszlovák—jugoszláv négy-szög, mint francia „határőrvidék” áll, melynek alárendelten léteznek, — mondhatnók inkább: tengődik — majd a két katonailag megvert és területileg megcsontított állam: Ausztria és Magyarország.

A konstrukció szükségességét a tábornok azzal indokolja, hogy az egyik oldalon Németország veresége ellenére is félelmetes marad, a másikon pedig az orosz bolsevizmus kényszeríti Franciaországot „biztonsági” intézkedésekre. Ezen belül a fő feladat Lengyelországra és Romániára hárul majd, míg Csehszlovákia és Jugoszlávia a szükséges összeköttetést biztosítja a Nyugattal. A cél érdekében éppen ezért a két előbbi államnak közös határral kell rendelkeznie a Kárpátokban; másként szólva Kárpát-Ukrajna java részét Romániának kell megkapnia. (Ezt később az irat úgy konkretizálja, hogy a csehszlovák—román határt a Latorca völgyében jelöli meg.) Iliescu tábornok azt gondolja, hogy a lengyel és a román állam szilárdsága „magához vonja” majd a litvánokat, a belorusszokat, az ukránokat és kozákokat. Csatolni lehet majd a Kaukázus és a Krím félsziget népeit is, majd pedig ebbe a nagy politikai unióba bevonják a tengerszorosokat. A 7 millió osztrák és a 7 millió (!) magyar az említett államok hatósugarába kerül. Teljes megsemmisítésüket — tegyük hozzá — a tábornok nem látta szükségesnek, mert úgy gondolta, hogy a négy állam katonai szövetsége rákényszeríti majd e két nemzetet, hogy az ő befolyási övezetükbe lépjenek. A nem kevésbé ambíciózus expanzió megkönnyítésére a tábornok tervbeveszi a Bordeaux—Lyon—Milánó—Trieszt—Ljubljana vasútvonal kiépítését, mely Németország elkerülésével lehetővé teszi az összeköttetést Franciaországgal, s mely azután a Száván és a Dunán folytatódik.

A továbbiakban a tábornok a gyakorlati teendőket sorolja fel, melyeket ezúttal többségükben mellőzünk, csupán az általa legfontosabbnak mondott francia katonai szövetség kérdéseire térünk ki. Ennek nem annyira indoklása, mint elvi megalapozása érdekes. „A négy államnak egy katonai szerződés által Franciaországgal történő egyesülése megegyezik e népek évszázados, történelmi szokásaival; elszigetelten túlságosan gyengék lévén, csatlósokként keringtek valamely nagyhatalom (1870 után Oroszország és Németország) körül. Hasznot kell húzni ezen államok történelmi szükségszerűségéből, hogy egyesülve ugyanezt tegyék most Franciaország javára.”²¹

Noha e terv több pontján eltért a francia elgondolásoktól, ismertetését azért találtuk szükségesnek, mert egészében véve mégis olyan gondolatkört tartalmaz, amely az általános francia tervekbe beépülve a „francia” Közép-Európa elvi alapjait igyekszik lerakni, s ez egy idő múltán „a kisantant plusz Lengyelország” formulában lényegét illetően megvalósult, és főleg azért, mert ennek alátámasztásában román oldalról is nagy hangsúlyt kapott a szovjetellenes „biztonság” megteremtése.

Ha a román tábornok e rendszerben a lengyel—román együttműködésnek és ennek a két államnak kívánta biztosítani az elsőséget, a cseh politikusok, körvonalazva saját külpolitikai elgondolásukat az 1918 október 30-án tartott genfi konferenciájukon, a meghatározó szerepet Közép-Európában egy — alapjában véve hasonló — elgondolás keretében, Csehszlovákiának szánták. A csehszlovák igényeket ugyan a német veszéllyel hozták első renden kapcsolatba, de ekkor még az egész konstrukció alátámasztásában ideológiailag nagy szerepet juttattak a szovjetellenességnek. A „germán” veszéllyel támasztották alá egyrészt Ausztria

²¹ 4 N 58, doss. 10, Projet du Général Iliescu, 1918. okt. 31.

és Magyarország nagymérvű redukálására, másrészt — és főként — egymástól történő szétválasztására irányuló óhajukat. Ebben az időben, 1918 október végén és november elején a legerőteljesebben a cseh politikusok éppen e szétválasztás, vagyis a csehszlovák—jugoszláv összeköttetés biztosításán fáradoztak. Ők sem kívánták e két állam teljes felosztását, mert úgy gondolták, hogy Ausztriával, melynek fővárosa éhezik, az antant máris azt tehet, amit csak akar, a magyarokkal pedig az idő majd elvégzi a maga munkáját. Jóllehet Csehszlovákiának a volt orosz birodalom rovására igénye nem volt és nem is lehetett, mégis olyan harcos bolsevikellenes hangot ütött meg, amit utóbb a csehszlovák kormány magatartása — elsősorban a hazai baloldali erők fellépése miatt, de egyéb megfontolásoktól vezérelve is, — távolról sem követett. Ennek oka, amellet, hogy a cseh politikusok jó pontokat akartak szerezni a francia vezérkarnál, melytől igényeik kielégítését illetően a legtöbbet várták, az is lehetett, hogy még reménykedtek a Szovjet-Oroszországban tartózkodó Cseh Légítő politikai hasznosításában. A határozat súlyos fenyegetést tartalmaz Franciaország és az antant számára arra az esetre, ha megkísérelné a Monarchia roncsainak vagy a Habsburg dinasztiának a megmentését. Ebben az esetben ugyanis Prágában győzne a bolsevizmus, holott — folytatódik az okmány teljes következetlenséggel — Csehszlovákia az egyetlen ország Közép-Európában, amely e veszéllyel szembeszállhat. „A csehszlovák állam — olvashatjuk ezt követően — teljes egészében hivatott arra, hogy e veszélyes mozgalom ellen harcoljon és olyan barrikádot alkosson, mely Nyugat-Európát megvédi a bolsevizmustól.” Kijelenti a csehszlovák konferencia, hogy az új állam kész harcba kelni és megadni Lengyelországnak minden támogatást a Szovjetoroszország elleni küzdelemhez. „M. Beneš azon a nézeten van, hogy Ukrajnában késedelem nélkül be kell avatkozni, szükséges, hogy a Fekete-tenger északi partján egy szövetséges hadsereg partra szálljon és a 100 000 csehszlovákkal együttműködve, akik Oroszország déli részén tevékenykednek, elfoglalja Ukrajnát. Ezen a módon Közép-Európa megmenekül a bolsevizmus fenyegetésétől.”²² Beneš e ponton nyilvánvalóan a francia vezérkar ukrajnai terveivel kapcsolódott, azt remélve, hogy a légionisták segítségével Csehszlovákiát is részeltetheti majd a „zálogokban”.

E politikai irányvonal megvalósítása érdekében a csehszlovák kormány a legszorosabb kapcsolatokat kívánja kiépíteni Lengyelországgal és Jugoszláviával, — hangoztatták a csehszlovák vezetők. (Romániát feltehetően azért nem említették, mert ekkor még nem lépett vissza a háborúba.) Lengyelországot illetően azonban figyelemreméltó megszorítást tettek. Kijelentették, hogy feltétel nélkül támogatnak minden Németország ellen irányuló lengyel követelést, de nem támogatják az Oroszország ellenében emelt igényeket. Emellett határozottan Litvánia önállósága mellett foglaltak állást.²³ Ez a megkötés, ami mellett egyébként a cseh politikusok a későbbiekben is kitartottak, furcsa ellentmondásban állt a fent említett buzdítással, mely a dél-oroszországi hadművelet megkezdésére és Ukrajna elfoglalására irányult. Beneš külügyminiszter később a lengyel intervenciók tervek ellen elsősorban azzal érvelt, hogy Oroszországban csupán a bolsevizmust kell megdönteni, de nem szabad hozzányúlni az orosz területekhez,

²² A Cseh Légítő történetéről ld. *J. Kvasnička: Československé légie v Rusku 1917—1920.* Bratislava. 1963. Az itt érintett időszakaszra: 148—165. — Ebben az időben már a légítő súlyos válságáról ír, és semmiben sem támasztja alá Beneš kijelentését egy olyan 100 000 fős hadseregről, mely alkalmas, vagy hajlandó lenne bekapcsolódni a dél-oroszországi intervencióba.

²³ A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 31—41, Lagarde a genfi cseh konferenciáról, 1918. nov. 1.

mert ezek miatt a leendő nemzeti kormánnyal nehézségek támadnának. Kérdés tehát, hogy miként látta elszámolhatónak ezzel a leendő kormánnyal Ukrajna általa is tervezett megszállását, még akkor is, ha a francia kormánnyal egyetértésben igyekezett ezt az akciót anneksziómentesnek felfogni. Röviden szólva: úgy tűnik, hogy Beneš már a kezdet kezdetén is ellene volt annak, hogy Lengyelország túlságosan megerősödjék, mégha a bolsevik Oroszország rovására is. Az ellen viszont, hogy Németország rovására gyarapodjék és az így keletkező német—lengyel feszültség mindkét felet lekösse, nem volt kifogása. Mindenesetre e tervezet még a románál is jobban elárulja szerzőjének azt a szándékát, hogy a bolsevik veszélyt, melyet tényleg veszélynek tart, és amelytől fél is, egyúttal mint divatba jött „érvet” saját politikai céljai szerint úgy forgassa, ahogy manővereinek leginkább megfelel.

Az Ukrajnában elindítandó katonai művelet sajátos módon kihatott a Monarchiával kötött fegyverszünetre, illetve a magyar kormánnyal aláírt katonai konvencióra is. Többek között két katonai szempont játszott ugyanis közre abban, hogy a szövetségesek ezekben az okmányokban biztosították maguknak az átvonulás szabadságát az osztrák és magyar területeken, beleértve a közlekedési vonalak és eszközök szabad használatát, amit viszont logikusan kiegészített a stratégiai pontok megszállásának biztosítása. (Azért használtuk itt az „is” szócskát, mert ezzel a klauzulával több más célkitűzés is elérhető és elérendő volt, melyekre itt nem térhetünk ki.) Az egyik szempont az volt, hogy a Balkánon állomásozó szövetséges erők szabad utat nyerjenek szükség esetén egy délkeletről Németország ellen irányított támadásra, a másik, hogy a szövetséges csapatokat akadálytalanul szállíthassák Ukrajna felé a volt Monarchia vasútvonalainak felhasználásával.

Az egyik fontos irat, amely a fent érintett gondolatot tartalmazza, Poincaré köztársasági elnök október 29-én Clemenceaunak írt levele. Ebben felhívta a miniszterelnök figyelmét a szabad átvonulás biztosításának fontosságára. „Ez az átvonulás — írta az elnök — egy adott pillanatban elengedhetetlen lehet Ukrajna és Oroszország felé. Az lehet Németország irányában is.”²⁴

Robert De Caix külügyminisztériumi osztályvezető október 30-án készített feljegyzése a fegyverszünet feltételeiről ugyancsak tartalmazza e követelést, indokai között az alábbi is szerepeltetve: „5/, mert biztosítanunk kell minden lehetséges Ukrajna felé vezető utat.”²⁵

Ez az Ausztriát és Magyarországot érintő fegyverszüneti előírás, pontosabban szólva: annak fent ismertetett indoklása az egyik valószínűsítő szempontot tartalmazza arra nézve, hogy Foch marsall, a vezérkar (s láthatóan a köztársasági elnök) a háború befejezésének pillanatában számolt a nyugaton felszabaduló erőkől számottevő egységeknek a Keletre történő átdobásával.

Mindenesetre addig is, amíg ez majd lehetővé válik, a francia vezérkar sietett megkezdeni az akciót a Keleten azonnal rendelkezésre álló csapatokkal. A vezérkar és a hadügyminisztérium felszólításaira a keleti hadszíntéren tevékenykedő két főparancsnok, Berthelot (aki egyébként abban a felemás hely-

²⁴ 6 N 71, Poincaré, 1918. okt. 29. (Kézszel frt levél.) — Hasonlóképpen javasolta az átvonulás biztosítását a fegyverszünetben a vezérkar 1918. okt. 30-i előterjesztése, ez azonban csak a németellenes támadás esetleges szükségességére hivatkozott. Uo. EMA, Groupe de l'Avant. 3e Bureau, A. „Note au sujet de la situation créée par la capitulation de l'Autriche”, 1918. okt. 30.

²⁵ A. Paix, vol. 203, doss. 12., ff. 49—50, „Note sur les demandes d'Armistice”, 1918, okt. 30.

zetben volt, hogy önállóan vezetett egy hadsereget, ám mégis alá volt rendelve a szövetséges főparancsnoknak) és Franchet D'Espèrey tábornok nagyon eltérő módon reagált. A Dunai Hadsereg főparancsnoka a feladatául kapott romániai akciót az ogyesszai intervencióval kívánta alátámasztani. Október 30-án felterjesztett operációs tervében, miután ismertette a Romániában állomásozó ellenséges erőket, utalt arra, hogy Ukrajnában még állomásoznak német megszálló csapatok. Korábban azt javasolta, hogy a fegyverszünetben követeljék meg a román területek kiürítését, most viszont az alábbi javaslatot tette: „Úgy tűnik, hogy amennyiben sikerül elérni a török kérdés rendezését, nagy érdek fűződnék ahhoz, hogy megtisztítsuk a Fekete-tengert és katonai műveletet kezdeményezzünk Ogyesszánál.”²⁶

A tábornok javaslata egybevágott a párizsi elgondolással, s Clemenceau november 2-án sietett őt tervének jóváhagyásáról értesíteni. Erről a kérdéstről táviratában a következő mondat olvasható: „Harmadszor. — A fekete-tengeri és ogyesszai hadművelet, melynek végrehajtását tervbe vette, nagyon hatékony lesz a közvetlen intervenció sikerének gyorsítására Romániában.”²⁷ Ugyanitt Clemenceau a művelet célját a francia érdekeltségek garanciájaként területi zálogok szerzésében, valamint a helyi erők szervezésében jelölte meg „a rend helyreállítása” végett. Néhány nap múlva Clemenceau jelezte, hogy az akcióba bevonhatók görög erők, — melyeket Németországban semmi esetre sem kívánnak bevetni —, valamint a Palesztinai Angol Hadsereg.²⁸ — Az utóbbi kérdéshez azonban a brit kormánynak is volt még hozzászólása, mely érthető módon jobbnak látta, ha a brit erőket nem a franciák által tervezett módon a francia zónában, hanem a Kaukázusban, tehát a brit zónában vetik be, annál is inkább, mert az angolokat nagyon érdeklő olaj arrafelé volt található.

Franchet D'Espèrey tábornok, Berthelot-tól eltérően, idegenkedett az intervenciótól. Nem mintha a bolsevizmusról a kormányétól eltérő magánvéleményt alakított volna ki, hanem mert az erőviszonyokat másként ítélte meg, mint Berthelot tábornok, vagy a francia vezérkar. November 15-én kelt felterjesztésében kifejtette ellenérveit. Elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a rendelkezésre álló szövetséges erők jelentős operációra nem elegendőek. „Francia és angol erőkkel legjobb esetben Ogyesszát és a szomszédos kikötőket tudnám tartani, mert balkániak vagy románok odaküldésére nem szabad gondolni. De meg kell Önnek mondanom — írta Clemenceau-nak —, hogy amennyire csapataink a háború alatt belenyugvóan elfogadták a keleti tartózkodás meghosszabbodását, s amilyen örömmel vonulnak be Magyarországra, sejtve a győzelmes hazatérést Németországon át, olyannyira rossz szemmel néznék Ukrajnában a katonai operációt és a megszállást, és ki lennének téve annak, hogy a bolsevik propaganda kínos incidensekre ragadja őket.” A tábornok azt kívánta, hogy bízzák ezt az ügyet magukra az oroszokra, s támogassák az oroszok „egészséges elemeit”.²⁹ Ha azonban Párizsban mégis azt határoznák el, hogy az intervenciónak végbe kell mennie, úgy e célra alkalmas, friss, mintegy 8—10 000 főnyi expedíciós hadsereget kell szervezni.³⁰

²⁶ 4 N 58, doss. 10, Berthelot, 1918. okt. 30.

²⁷ Uo. Clemenceau, 1918. nov. 2.

²⁸ 20 N 261, doss. 5. Clemenceau, 1918. nov. 6.

²⁹ Nehezen tudta volna Franchet D'Espèrey megmondani, hogy mit ért „egészséges elemeken”, minthogy az ellenforradalmi tábornokokról és hadseregükről több jelentésében lesújtó kritikát gyakorolt.

³⁰ 20 N 225, doss. 7. Franchet D'Espèrey, 1918. nov. 15.

Clemenceau erre a táviratra november 18-án mindössze annyiban válaszolt, hogy közölte a tábornokkal: a kérdés a szövetségesek megbeszéléseinek tárgyát képezi, mind az elvet, mind a modalitásokat illetően.³¹

Mérlegelve az erőviszonyokat, Franchet D'Espèrey nem a vezérkar által készített számvetésből indult ki, hanem az általa ismert tényleges helyzetből. Az ő számára a leendő román hadosztályok egyelőre nem léteztek, s mint láthattuk, felállításuk után sem tartotta megengedhetőnek bevetésüket Dél-Oroszországban. Véleménye szerint ugyanis a román részvétel, tekintettel arra, hogy Románia csak nemrég szállta meg a megtartás igényével Besarábiát, az akciónak elkerülhetetlenül anneksziós jelleget kölcsönözne. Nem javasolta a görög hadosztályok igénybevételét sem. Mindemellett tisztában volt azzal, hogy főparancsnoki beosztása ellenére sem irányíthatja a brit csapatokat egyszerűen oda, ahová a francia elgondolások megkívánják. Erre figyelmeztetett többek között az az incidens, mely abból keletkezett, hogy a Berthelot tábornok rendelkezésére adott franciák pótlására brit egységeket vezényelt Dobrudzsába. Jóllehet a jelek szerint nem adott parancsot arra, hogy bármiféle angol egység részt vegyen a tervezett magyarországi bevonulásban, sőt ennek minden ismert francia terv ellentmond,³² Londonban a kormány mégis szükségesnek látta, hogy a budapesti akcióban való részvétele ellen tiltakozzék.³³ S ha mindez még nem lett volna elég ahhoz, hogy a tábornok a katonai összlétszámra vonatkozó számadatokat óvatosan kezelje, úgy ott volt még számára saját francia hadosztályainak siralmas állapota a halálesetek, sebesülések, betegségek eredményeképpen és annak következtében, hogy a katonák jelentős részét, akik már túl voltak a 18 hónapos frontszolgálaton, mielőbb haza kellett küldeni.

Mindemellett a Franchet D'Espèrey által a keleti stratégiáról folytatott vitában egy általánosabb politikai nézetkülönbség is kifejezésre jutott mind Berthelot tábornokkal, mind párizsi feletteseivel szemben. Franchet D'Espèrey nem volt képes a háború végén a háborús célok átértelmezésére. Számára az „ellenség” továbbra is Németország maradt. Ha már kénytelen volt tudomásul venni, hogy az ellene folytatott harc dicsőségében nem osztozhat, legalább abban az örömben akarta katonáit részesíteni, hogy német földön vezeti vissza őket hazájukba. Mindemellett feladatának érezte, hogy a másik ellenséges államban, a Monarchiában „rendet teremtsen”, de sem ő maga nem nagyon értette, sem katonáinak nem tudta megmagyarázni, hogy mi keresni valójuk van Ukrajnában. — A budapesti és bécsi bevonulási tervet veszélyeztetve látta az oroszországi tervek által, s miközben az utóbbtól feletteseit eltanácsolta, az előbbit körömszakadtig szorgalmazta.

Ellenkezésével annyit ért el, hogy november 21-én Clemenceau parancsa kivette hatásköréből nemcsak az oroszországi hadművelet irányítását, de a keleti operációs terület jelentős részét is. A november 21-i rendelkezés Berthelot „zóná-

³¹ 4 N 58, doss. 10, Clemenceau, 1918. nov. 18.

³² Így egy november elején készített terjedelmes tanulmány, mely azt javasolta, hogy amennyiben Anglia a Monarchia megszállásában egyáltalán részt kíván venni, s ezért a francia kormány választásra kényszerül, úgy Magyarország mellett döntsön és Ausztriát engedje át az angoloknak. A. vol. 61. ff. 107—111, „De l'utilisation politique de l'occupation française en Autriche-Hongrie”. Továbbá Clemenceau 1918. nov. 18-i parancsa, melyben utasította Franchet D'Espèrey-t az előkészületek megtételére Budapestnek egy francia hadosztállyal történő megszállására, sőt sem ejtve olyan lehetőségéről, hogy abban brit csapatok is részt vennének, vagy vehetnének. 4 N 58, doss. 10, Clemenceau, 1918. nov. 18.

³³ Az utóbbiról részletesen ír *Arday Lajos*: i. m.-ben.

jába” utalta Románián kívül Erdélyt és Dél-Oroszországot. Az intervenció tervének kidolgozásával és irányításával Clemenceau Berthelot tábornokot bízta meg. A miniszterelnök előírta a feladatokat és az elérésükre szánt erőket is felsorolta. Eszerint a cél a következő volt: „A Fekete-tenger és az Azovi tenger bázisainak birtokba vétele: Ogyessza, Nyikolajev, Szévasztopol, Taganrog. Egy détachment inváziója a Dnyeper és a Donyec medencében a rend és a munka biztosítása végett. Gyenyikin tábornoknak anyagi eszközök küldése: fegyverzet, lőszer, kiképzők, vezérkari tisztek.” A továbbiakban Clemenceau részletezte, hogy az akciót 3 francia gyalog-hadosztály, 3 görög gyaloghadosztály hajtja végre, s esetleg részt vesznek benne rendelkezésre álló román erők. Felhívta a figyelmet arra, hogy olasz vagy angol csapatokat csak az illetékes kormányok kifejezett hozzájárulása esetén lehet felhasználni.³⁴

A francia tervek „nagyvonalúságát” ugyanez a rendelkezés azzal a jelzéssel domborította ki igazán, mely szerint a kormány a szövetségeseeknek javaslatot tesz Franchet D’Espèrey működési területének kiterjesztésére, oly értelemben, hogy az nyugaton a Fiume—Zágráb—Pest—Bécs vonalig terjedjen, beleértve a felsorolt városokat, de a déli részeket kizárva belőle a londoni szerződés által Olaszországnak garantált területeket.³⁵ Nem kevesebbről volt tehát szó, mint egy Bécstől Harkovig terjedő övezet francia katonai ellenőrzés alá helyezéséről. Még ha esetleg fel is tételezzük, hogy Franchet D’Espèrey pesszimistán ítélte meg a katonai helyzetet, úgy hisszük, ezt az elgondolást mindenképpen megalapozatlannak lehet tekinteni.

Clemenceau november 21-i utasítása után Berthelot tábornok is ráébredt arra, hogy az abban körvonalazott feladatok megoldására a rendelkezésre álló katonai keret nem elegendő. November 28-án jelezte, hogy a Franchet D’Espèrey által átadott négy hadosztályból egy még Szalonikiben van, egy további pedig a betegségek miatt hasznavehetetlen. „Úgy vélem — írta —, hogy ezek az erők nem lesznek elegendők arra, hogy biztosítsák befolyásunkat egész Dél-Oroszországban, beleértve a Krim és a Donyec, Kijev és Beszarábia közötti vidéket, nem is számítva azokat a batalionokat, melyeket Erdély végeire kell majd küldeni, hogy az összecsapásokat elkerüljük a románok, magyarok és szerbek között.” E nehézségek láttán azt javasolta, alakítsanak vegyes francia-román egységeket francia parancsnokság alatt, úgy, hogy a román hadsereg teljes felszerelését, ellátását, élelmezését rendszeres hajó konvojok útján Franciaország biztosítsa. Azt kívánta, hogy a hajók a francia kikötőkből egyenesen Constantzába, illetve Ogyesszába fussanak be, elkerülve Szalonikit és Konstantinápolyt. A nehézségek felsorolása ellenére Berthelot jelentését azzal folytatta, hogy az első etapban Ogyessza, Nyikolajev, Herszon és Szevasztopol elfoglalását tervezi, s utóbb kerül majd sor a doni Rostovra, a Donyec medencére, Harkovra és Kijevre. „Ogyesszát azonnal el kell foglalni — írta —, hogy biztosítsuk Dél-Oroszországot, megakadályozzuk a zavarokat, melyek fenyegetnek és kérdésessé tehetik akciónkat.”³⁶

Berthelot tábornok tervéből Párizs csak az objektumokra vonatkozó részt akceptálta, de nem fogadta el sem a román hadsereg felszerelésére és élelmezésére, sem a közös francia-román egységek létesítésére irányuló javaslatát.³⁷

³⁴ 4 N 58, doss. 10. Clemenceau, 1918. nov. 21.

³⁵ Az ezzel kapcsolatos olasz—francia vitára ld.: I Documenti diplomatici italiani, Sesta serie, vol. I. (4 novembre 1918—17 gennaio 1919) 431. sz. 231. old., 482. sz. 264. old., 491. sz. 270. old., 507. sz. 278—281. old., 592. sz. 323—325. old., 669. sz. 359—360. old., 780. sz. 419. old.

³⁶ 4 N 58, doss. 10, Berthelot, 1918. nov. 28.

³⁷ A tábornok a román hadsereg ellátására irányuló javaslatát korábban más összefüg-

Közbevetőleg érdemes kitérni arra, hogy a román hadsereg felhasználásának formája és színtere gondot okozott a francia szerveknek már akkor, amikor Románia még kívülállt a háborún, s ez a gond visszalépése után sem szűnt meg. Annál inkább fontosnak látszik e kérdés érintése, mert a történeti irodalomban több szerző közvetlen összefüggést lát az intervenció egyes szakaszai és abban a román hadsereg részvételéhez fűződő érdekek, valamint Magyarország keleti határainak alakulása között. Röviden összegezve az egyébként eltéréseket is tartalmazó, de alapjában összecsengő felfogásokat e kérdéstről, annak lennének itt tanúi, hogy a franciák Románia intervenció részvételének biztosítása végett az intervenció minden újabb fordulatában újabb és újabb darabokat szeltek le számára Erdélyből, a Partiumból és Magyarországból. Az intervenció elkezdésének megfelelő Románia szövetségesként történő elismerése, és a román előnyomulás „engedélyezése” a demarkációs vonalon túl, egy nagy — februárban tervezett — oroszországi inváziósn való részvételére visszhangzik az új demarkációs vonal és a semleges zóna kijelölése a konferencián, majd az intervenció összeomlása és a védekezés megszervezésének szükségessége veszi rá Clemenceau-t arra, hogy a döntést tényleg végrehajtsa.

Miután e kérdés valóban a legszorosabban csatlakozik vizsgált témánkhoz, a továbbiakban figyelemmel kell kísérnünk, noha természetesen nem ismertethetjük részleteit. Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy vajon milyen kapcsolat állt fenn az intervenció elhatározása és Románia mint szövetséges elismerése között. Röviden előlegezve vizsgálatunk eredményét, azt mondhatjuk: a francia kormánynak szüksége volt arra, hogy Románia az intervenció bázisául, a bolsevikellenes barrikád részéül, sőt az intervenció esetleges jövődjéül szolgáljon, nem ez volt azonban az egyetlen oka Románia szövetségesként történő elismerésének. Következésképpen az elismerés következményeinek sem.

Valójában a francia kormány a jövőt illető terveiben egy percre sem szűnt meg Romániát szövetségesének tekinteni. Miután a román kormány fegyverszünetre kényszerült a központi hatalmakkal, nemcsak a követés fenntartása, de a francia külügyminiszter hivatalos nyilatkozata is jelezte ezt. Saint-Aulaire bukaresti követ szerint e nyilatkozat többek között az alábbi mondatot tartalmazta: „Felléptem Iaşyban a román kormány tudomására hozandó, hogy minden Romániával szemben hadbalépésekor vállalt kötelezettség fennmarad.”³⁸ E nyilatkozatra később, midőn a francia kormány az 1916-os „kötelezettségek” egy részét mégis semmisnek tekintette, a román politikusok sűrűn hivatkoztak. Nem változtatott alapjában a francia látásmódon a román kérdésben a békeszerződés aláírása sem a központi hatalmakkal, jóllehet e lépést a francia kormány messzemenően helytelenítette, politikai baklövésnek tartotta. Nem helytelenítette azonban annyira, hogy a szövetségi politika feladása emiatt bármely francia politikusnak akárcsak eszébe is jutott volna.

Pichon külügyminiszter 1918. július 30-án, tehát nem sokkal a bukaresti békeszerződés aláírása után Jusserand washingtoni nagykövet tudomására hozta, hogy egy már megalakult francia szindikátus akarja végrehajtani Románia egész gazdasági rekonstrukcióját, s ami az amerikaiakat illeti, Franciaország ehhez csak

gésben is megtehetette, mert Clemenceau ezt a gondolatot már egy november 26-i táviratban elutasította, arra hivatkozva, hogy a rendelkezésre álló szállítóeszköz és élelem a francia hadseregnek sem elegendő.

³⁸ *Comte de Saint-Aulaire, Ambassadeur de France: Confession d'un vieux diplomate.* Paris. 1953. 461.

segítségüket, közreműködésüket szeretné igénybevenni, s csupán addig, amíg a francia tőke teljes egészében átveheti a helyüket. A táviratban a külügyminiszter az alábbi megjegyzést teszi: „Románia az egyik olyan ország, mely Franciaország befolyása és gazdasági tevékenysége számára a háború után a legtermészetesebb módon kínálkozik, s valóban az a szándékunk, hogy mind az egyiket, mind a másikat a lehető legmesszebbmenően kihasználjuk.”³⁹ Egyébként a francia kormány már az ismertetett Berthelot-akció előtt 1918 szeptemberében lépést tett annak érdekében, hogy Románia a fegyverszünetek részese lehessen. Kalandos utakon és módokon Szalonikibe küldte Antonescu volt párizsi követet, hogy „kéznél legyen” abban a pillanatban, amikor Románia remélhetőleg újból deklarálja a háborút, s így részt vehet a Bulgáriával kötendő fegyverszünetben.⁴⁰

Ezzel a szövetséges elismerés kérdését akár elintéztnek is tekinthetnénk. Miután azonban bőségesen rendelkezésre állnak egyéb okmányok is, melyek a román szövetségi politika geneziséhez tartoznak, s melyek ugyanakkor a legszorosabb kapcsolatban állnak témánkkal, vizsgáljunk meg még néhány további szempontot. Az első az a kérdés, hogy Párizs vajon csakugyan számított-e 1918 decemberében Románia azonnali részvételére az ukrajnai katonai műveletekben. Bizonyos párizsi ingadozás ellenére azt mondhatjuk, hogy Románia hathatós részvételére ezen a frontszakaszon ekkor még nem számított. Mindenek előtt nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy a mozgósítás csak november 10-én kezdődött, valamint, hogy a már felállított hadosztályok felszerelése és ellátása hiányos maradt, nem is beszélve kiképzésük kezdetleges voltáról. Nem lehetett továbbá észre nem venni, hogy a román előterjesztések és memorandumok, melyek hangsúlyozták Románia készségét a „bolsevizmus” elleni küzdelemben való részvételére, ennek terepét sajátos módon már akkoriban Magyarországon jelölték meg, amikor ott még a polgári forradalom sem tört ki, nemhogy a bolsevizmus megdöntésének szükségességéről lehetett volna beszélni.⁴¹ Ferdinánd király a Mackensennek küldött ultimátum kibocsátása napján, tehát november 10-én a francia követtel beszélgetve említést tett ugyan készségéről az oroszországi rendszer elleni harcban való részvételre, de ezt tervei között csak az utolsó helyen említette meg. Aggódalmának adott kifejezést: vajon egyáltalán lesz-e még idő arra, hogy Románia a fegyverszünet aláírása előtt „kihúzza a kardját”, majd biztosította a követet, „hogy még abban az esetben is, ha a fegyverszünet megelőzi a mozgósítást, azt folytatni fogják, hogy lehetővé váljék Erdély megszállása, de azért is, hogy kooperálhasson a rend helyreállításában és az antant akaratának végrehajtásában akár Ausztria-Magyarországon, akár Oroszországban”.⁴² A román katonai akció azonban a hadsereg adott, pillanatnyilag kezdetleges állapotában semmiként sem terjedhetett ki a király által felsorolt valamennyi területre.

Párizsban természetesen a román szándékoktól függetlenül is felvetették e kérdést és vizsgálták a román haderő felhasználási lehetőségeit. Egy analízis, mely november 9-én készült a francia külügyminisztériumban, azt állapította meg, hogy a román politikai körök — elsősorban az udvar és Bratianu — késlekedése miatt a kormányváltozás és a Mackensenhez intézett ultimátum olyan időpontban következett be, amikor Románia már csak nagyon kevésbé lehet a szövetsége-

³⁹ R. vol. 31. f. 57. Jusserand, 1918. júl. 27. és uo. ff. 59—60, Pichon, 1918. júl. 30.

⁴⁰ Antonescu francia diplomáciai útlevelel Antoine néven utazott Olaszországon át. — R. vol. 31. f. 104. Pichon, 1918. szept. 27.

⁴¹ Jellegetes irat e nemben Diamandy 1918. okt. 29-i jegyzéke. — R. vol. 31.

⁴² A. Paix, vol. 201. doss. 7. ff. 9—10, Saint-Aulaire, 1918. nov. 10.

sek hasznára. Felvetette a kérdést, hogy egyáltalán hol és miben lehetne még a román hadsereget felhasználni, s úgy látta, hogy esetleg szétszórva, francia parancsnokság alá helyezve Ukrajnában vethetnének be román erőket.⁴³ Saint-Aulaire francia követ viszont ebben az időben a maga részéről ellenezte ezt a tervet. Mint már láttuk, a külügyi feljegyzésben szereplő „esetleg” formulával egy Clemenceau táviratban is találkozni, nem találkozni azonban semmi olyasmivel, ami arra vallana, hogy a francia kormány ezidő szerint lépést tett volna a román hadsereg masszív felhasználására ebben az övezetben. Sőt. 1918 november—decemberében végeredményben választási lehetőség, vagy inkább kényszer adódott. Ha az ukrajnai akcióban használják fel a rendelkezésre álló román erők egy részét, úgy az ott alkalmazott francia csapatok egy részét vehették volna igénybe Erdély megszállására. Ez azonban fel sem merült, mert a francia külügyminisztérium ugyan az erdélyi nemzetiségek és elsősorban a magyarok miatt Erdély tisztán román megszállását is aggályosnak látta, mégis sokkal kevésbé, mint a még csak hevenyészve megszervezett román csapatok esetleges ukrajnai szereplését. Jellemző, hogy amikor Franchet D'Espèrey engedélyezte Berthelotnak, hogy az erdélyi megszállás céljára kisebb francia egységeket rendelkezésre bocsásson, figyelmeztette, hogy a francia csapatokat kímélje és ne engedje meg szétszórásukat.⁴⁴

Miután Berthelot tábornok a vegyes hadosztályok felállítására nem kapott engedélyt, január elején újból sürgette Párizs hozzájárulását ahhoz, hogy a román kormányt a részvételre felszólíthassa, választ azonban nem kapott. Végeredményben Ukrajnában egyetlen román regiment tevékenykedett a franciák és görögök oldalán a dél-oroszországi kaland utolsó fázisában.

Láttuk, hogy a francia kormány Románia szövetségesként való kezelését nem tagadta meg a központi hatalmakkal kötött fegyverszünetet közvetlenül követően. Nem tette ezt a bukaresti békeszerződés aláírása után sem. A szövetséges státus forma szerinti helyreállítása érdekében 1918 októberében jelentős katonai erőket vetett be, végül pedig a külügyminisztérium 1918 november elején kategorikusan igenlő értelemben foglalt állást ebben a kérdésben. Mindezek után az a kérdés marad megválaszolatlanul, hogy a francia kormány vajon miért késleltette még mintegy két hónapig a hivatalos elismerést. A már hivatkozott november 9-i tanulmány e kérdésre kielégítő választ ad. Leszögezi, hogy Románia továbbra is a legfontosabb kelet-európai francia szövetséges, s neki minden támogatást meg kell adni. Hangsúlyozza azonban azt is, hogy a francia kormány mélyen elégedetlen Bratianu kicsinyes, halogató politikájával, melynek eredményét abban látja, hogy Románia túl későn szánta rá magát a sorsdöntő lépésre, oly későn, hogy a háborúban már nem vehet részt. Éppen ezért, bármennyire, bármily állhatatosan sürgeti is most Bratianu országa szövetségesként történő elismerését, a francia kormány nem hajlandó átnyújtani neki ezt az „investitúra levelet”. Ismeretes, hogy ezidő szerint Romániában átmeneti kormány vitte az ügyeket, s éles belpolitikai harc dúlt a leendő kormány megalakítása körül. Lacombe tanulmánya nem csinál titkot abból, hogy a francia kormány e harcban Bratianuval szemben Take Ionescut támogatja, mert őt szélesebb látókörű, európaibb és főként a nemzetiségi kérdésben konciliánsabb politikusnak tartotta. Ismeretes az is — noha erre Lacombe nem hivatkozik —, hogy Ionescu a monarchia ellen és Románia köztársasági átalakításának programjával lépett fel.

⁴³ Roumanie, vol. 31. ff. 198—200, Lacombe feljegyzése, 1918. nov. 9.

⁴⁴ R. vol. 31. ff. 223—224, Franchet D'Espèrey 1918. nov. 17.

A kormányzati kérdés végül nem a francia elvárás szellemében oldódott meg, de mihelyt megoldódott, s nem volt többé szó „invesztitúra levélről”, Lacombe december 22-én újabb feljegyzést készített, és ebben javasolta az elismerés megadását. Hozzátette azonban, hogy ez nem történhet teljes egészében az 1916-os titkos szerződés alapján, tekintettel arra, hogy azt Románia fegyverszünetet, majd békeszerződést aláírva a központi hatalmakkal, megszegte, s arra, hogy abban nem volt szó Beszarábiáról, melyet Románia időközben megszállt. Lacombe ekkor Beszarábia Romániához való tartozását már nem tette kérdéssé, nem úgy, mint az ismertetett november 1-i irat, s ezt a változást bizonyára a szovjetellenes intervenciós érdekekkel helyes kapcsolatba hozni. Ezt figyelembe véve azonban — vélekedett Lacombe — a békében majd le kell vonni az 1916-os elvi adományokból egy Beszarábiának megfelelő részt.⁴⁵ (Végül valóban ez történt: egyrészt Magyarország javára, másrészt a Bánságban Jugoszlávia javára.) Ha tehát az első intervenciós szakaszban összefüggés mutatkozik francia oldalról az intervenció és Erdély kérdése között, úgy ez abban fedezhető fel, hogy Beszarábia román területként való elismerése fejében a francia kormány Erdély határát a továbbiakban már nem Vásárosnaménynál, Debrecennél, Orosháznál látta, mint tette az 1916-i titkos szerződés. Lacombe előterjesztése szellemében tett Pichon külügyminiszter december 30-án javaslatot az antant hatalmak kormányainak Románia szövetségesként történő elismerésére, s ezt az európai antant országok elfogadták.⁴⁶

Végül még arra kell felhívunk a figyelmet, hogy amennyiben a francia kormány célja az elismeréssel valóban az lett volna, hogy a román kormánynak kedvet csináljon az aktuálisan folyó dél-oroszországi hadműveletekben való részvételre, úgy e célt alaposan elvétette. Az elismerés fent körvonalazott formája, nevezetesen az 1916-os szerződés érvényének megingatása nemcsak erre nem volt alkalmas, de olyan elkeseredett és támadó hangú nyilatkozatokhoz vezetett a román felelős politikusok körében, hogy az angol kormány az elismerési formula nyilvánosságra hozásának elhalasztását javasolta arra az időre, mikor a román kikötőkbe befut majd az antant első élelmiszer-szállítmánya, mely alkalmas lehet arra, hogy az élelmedetlenséget csillapítsa.⁴⁷

Természetesen a román kormány elvileg továbbra is hangoztatta készségét a „bolsevizmus” elleni harcban való részvételre, ezt azonban az eddigieknél hangsúlyozottabban ahhoz a feltételhez kötötte, hogy megelőzően teljesítsék nyugati követeléseit, vagy — a korszak politikai zsargonjának jobban megfelelő módon — a Károlyi-kormány által szerinte képviselt magyar „bolsevizmus” leküzdését helyezte az oroszországi bolsevizmus elleni harc elébe.

Ezzel le is zárhatjuk a román elismerés, az intervenció és a magyar kérdés összefüggéseit, két további megjegyzéssel. Az egyik annak hangsúlyozása, hogy mindez távolról sem ellentétes azzal a már hangsúlyozott felfogással, hogy a fran-

⁴⁵ R. vol. 32. ff. 32—33, Lacombe, 1919. nov. 22.

⁴⁶ R. vol. 32. ff. 67—68, Pichon, 1919. dec. 30. — Az állásfoglalásra a brit kormány december 25-én feltett kérdése alapján került sor. Uo. f. 44. — Olasz válasz: uo. f. 72, 1919. jan. 1.; angol válasz f. 74, jan. 4.

⁴⁷ R. vol. 32. f. 79. Fleuriau londoni nagykövet, 1919. jan. 5. — Nem idézzük itt a román nyilatkozatokat, mert enélkül is érthető, hogy Bratianu és a konferencia, közelebbről Bratianu és Clemenceau több mint egy évig tartó küzdelme az 1916-os szerződésben megjelölt vonal érvényesítése körül valójában itt, az elismerés formájának kérdésével kezdődött el.

cia kormány román-politikája egészében véve szoros kapcsolatban állt a Szovjet-Oroszországot illető tervekkel. Szükség volt Romániára, mint háttérország, mint bázisra, sőt mint leendő szovjetellenes katonai erőre is, azzal a feltétellel, hogy a román haderőt újjászervezik, felszerelik és francia irányítás alatt kiképzik. Emellett az utóbbi szerep betöltésének sürgőssége az idő előrehaladtával nőttön nőtt, pontosan abban az ütemben, amelyben világossá vált a Dél-Oroszországban felvonultatott szövetséges haderő elégtelensége a kitűzött feladatok megoldására. A második, kisállami front megszervezése és működésbe léptetése egyre fontosabbnak látszott, s már másként merült fel Románia jelentősége is. Az intervenciónak ez a szakasza már közvetlen kapcsolatba jutott a magyar—román relációval is. Mielőtt azonban ezt a kapcsolatot megvizsgálánánk, térjünk vissza magának az intervenciónak a tárgyalására.

December 6-án a francia kormány — szövetséges terv-egyeztetés alapján — jóváhagyta a csapatbevetést Ogyessza és Szavasztopol körzetében. Ugyanezen a napon Franchet D'Espèrey még egyszer, utoljára, megkísérelte felettesei lebeszélését az akcióról, ennek azonban már nem volt jelentősége.⁴⁸ December 18-án reggel hat órakor megkezdődött a partraszállás Ogyesszánál.⁴⁹

Két francia és egy görög hadosztályt tettek partra, egy hadosztály, mint tartalék Szalonikiben, egy további Romániában állomásozott. Ez annyit jelentett, hogy a Francia Keleti Hadsereg felét az intervenció céljaira kötötték le. A Dél-Oroszországban bevetett erők létszámát később valamelyest még növelték. Az Ogyessza körzetében kezdett katonai akció egyik első következménye abban jelentkezett, hogy a francia kormányzat által kitűzött közép-európai feladatok megoldására nem jutott elegendő katonai erő. Említettük, hogy az eredeti elgondolástól eltérően a belgrádi konvenció demarkációs vonalának megszállásában Berthelot csapatai azért nem vehettek részt, mert ez az intervenciót veszélyeztethette. Ugyanez a probléma azonban a közép-európai övezet számos más kérdésében is visszatért és minden alkalommal megoldatlan maradt. A kellő katonai erő csaknem minden fontos ponton hiányzott a francia katonai jelenlét biztosításához. Ezzel együtt magától értetődően elmaradt a francia befolyás és presztizs biztosítása is. Ehelyett általánossá vált a káosz és az önkényeskedés, amit a francia kormány eredetileg katonái szuronyai segítségével szeretett volna ettől az övezettől távoltartani.

A teljesség igénye nélkül elevenítsük fel e folyamat néhány etapját. 1918. november 27-én Clemenceau ideiglenesen leállította a Budapest megszállására már folyamatba tett akciót, amit megelőzően saját maga rendelt el. Arra hivatkozott, hogy a megszállásra mindössze egyetlen hadosztályt lehetne igénybevenni, ez pedig veszedelmesen kevésnek bizonyulhat abban a pillanatban, midőn sor kerül Erdély átadására Romániának.⁵⁰ Clemenceau érvelése egyébként újabb bizonyíték amellet, hogy Erdély Romániához csatolását már novemberben mintegy „elintézett kérdésként” kezelte. Ezt követően a francia miniszterelnök a felelősség megosztása érdekében megpróbálta elnyerni a szövetséges kormányok felhatalmazását a budapesti bevonuláshoz, kísérlete azonban bonyolult, itt nem részletezhető okok miatt, nem vezetett eredményre. Nagyjából ugyanebben az időben, november végén és december elején közölte Pichon külügyminiszterrel,

⁴⁸ 20 N 225, doss. 8. Franchet D'Espèrey, 1918. dec. 6.

⁴⁹ Több szovjet forrás novemberi partraszállásról emlékezik meg. E cikk szerzőjének nem volt módja a francia anyagokat, melyek e kérdésben egyértelműek, egyéb forrásokkal összevetni.

⁵⁰ 4 N 58, doss. 11. Clemenceau, 1918 nov. 26.

hogy a csehszlovák kérésnek, mely Szlovákia francia, vagy legalább részben francia megszállására irányult, megfelelő erőik híján a francia hadsereg nem tud eleget tenni.⁵¹ A francia hadsereg — szögezte le a miniszterelnök második Pichonhoz intézett e tárgyú levelében — legfeljebb Budapestet tudná megszállni. Szlovákia biztosítására azonban erőiből már nem futja. Hozzátette, hogy a magyar főváros megszállásáról viszont már lemondtak.⁵² Ez annyit jelentett, hogy Szlovákia biztosítását az alakuló csehszlovák állam számára más úton-módon kellett elérni. Nem vállalkozott a francia hadsereg beavatkozásra a Teschen övezetében kialakult cseh—lengyel háborúskodásba sem. Jóllehet a francia külügyminisztérium egyre-másra sürgette az összetűzés megfékezése érdekében francia csapatok ki rendelését Teschenbe, Foch marsall e kérést több ízben is kategórikusan elutasította. Kijelentette, hogy a francia csapatoknak egyéb dolguk van, mintsem Franciaország két kis szövetségesét őrizték, s „hogy jelenlétük egyebütt, nevezetesen a Keleten, hasznosabb lehet a francia érdekek szempontjából, mint Teschenben”.⁵³ Egészében véve a helyzet tehát úgy alakult, hogy a fontosabbnak ítélt „keleti érdekek” miatt a francia csapatok nem jelenhettek meg a közép-európai „stratégiai pontokon”. Moccanás nélkül nézték végig Mackensen hadseregének hazavonulását is Németországba.⁵⁴

Ez a szituáció az önmagukban rendkívül bonyolult és súlyos közép-európai kérdéseket felnagyította és arra ösztönözte, hogy a tehetetlen szövetségesek helyett az itteni kormányok próbáljanak a csekevés mezejére lépni. A franciák számára a legsúlyosabb problémát már ekkor is a román kormány okozta, mely az általa támasztott követelések kielégítése végett önálló akcióba kezdett. Megkönnyítette ezt, hogy Bratianu követeléseit és politikájának konkrét formáit mind Berthelot tábornok, mind a bukaresti francia követ, Saint-Aulaire, messzeemenően támogatta.

Berthelot tábornok vitáját az 1916-os vonal érvényesítése, méghozzá a belgrádi katonai konvenció egyszerű dezavualása útján történő érvényesítése végett a budapesti szövetséges misszió vezetőjével, a Francia Keleti Hadsereg egymást követő két parancsnokával, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokával és végül magával Clemenceauval, nem ismertethetjük.⁵⁵ Csak e vita eredményének lényegét foglaljuk össze. Formailag azok győztek, akik ellenezték a belgrádi konvenció egyszerű „szegre-akasztását”, s ragaszkodtak a kérdés rendezésének valamely legális formájához. Clemenceau ugyanis elutasította Berthelot eljárási javaslatát. Ehelyett 1919. január 16-án engedélyezte, hogy a tábornok előterjessze módosítási javaslatát a szövetséges főparancsnoknak, majd gondoskodott arról, hogy a magyar—román demarkációs vonal kérdése a konferencia elé

⁵¹ Uo. doss. 1. Clemenceau, 1918. nov. 26.

⁵² Uo. Ebben a levélben a francia erőket csökkentő tényezők között Clemenceau megemlíti az intervenciót.

⁵³ T. vol. 51. f. 43 és vol. 50. ff. 127—128, Foch levele Clemenceaunak, 1919. jan. 31. (Idézet az utóbbiból.)

⁵⁴ A Mackensen-hadsereg ügyének magyar vonatkozásait ismerteti: *Hajdu T.*: i. m., ld. még: *Barkóczy-Klopsch B.*, Mackensen vezérezredes hadseregének átvonulása Magyarországon az összeomlás után. Bp. 1923. — Az itt érintett összefüggés anyagát ld. 17 N 514, Vix alezredes jelentései.

⁵⁵ E vitára nézve bőséges anyagot közöl *P. Pastor*: Franco-Rumanian Intervention in Russia and the Vix Ultimatum: Background to Hungary's Loss of Transylvania, *The Canadian-American Review of Hungarian Studies*, Vol. I. Nos. 1 and 2, 1974, 12—27. Fontos további anyagok: 4 N 57, doss. 11. 4 N 58, doss. 10, 5 N 202 Roumanie, 7 N 1395, 20 N 498 doss. 3 és doss. 4. Ld. még: *C. Durand*: La politique française en Hongrie de la signature de l'Armistice à la chute de Bela Kun (Maitrise d'histoire; kézirat).

jusson, s ezen az úton legalizálódjék. Alakilag Berthelot tábornokot Clemenceau és a konferencia bizonyos mértékig mégis igazolta annyiban, hogy ezzel az eljárással prejudikáltak a konferencia döntésének, miközben az aláírt konvenció ily módosításra nem adott lehetőséget. Érdemileg Berthelot álláspontja a Szeged—Debrecen—Vásárosnamény vonalra nézve nem érvényesült, mert az angol kormányhoz hasonlóan a francia is kitartott az 1916-os vonal elutasítása mellett. Az eredetileg tervezett francia vonalhoz képest egy szakaszon azonban — amint erre az október 15-i fegyverszüneti tervezettel kapcsolatban már utaltunk — módosítást eszközöltek Románia javára. A továbbiakban e módosítás körülményeit, s az intervencióval való összefüggéseit kívánjuk elemezni.

Mindenek előtt leszögezhetjük, hogy az új demarkációs vonal előkészítése nem február közepétől kezdődött, mint eddig hittük, hanem január 16-án, Clemenceau idézett felhatalmazásával.⁵⁶ Milyen megfontolások alapján juthatott a francia miniszterelnök erre az elhatározásra? A Romániához fűződő szövetséges, s ezek keretében az intervencióhoz tapadó érdekek általánosságban természetesen ugyanúgy fennálltak, mint megelőzően, sőt a tényleges román részvétel biztosítása ekkor már valóban fontosnak, sürgetőnek mutatkozott. Úgy tűnik azonban, hogy e kérdést a gyakorlati francia rendezési elvek szempontjából is elemezni lehet. A belgrádi katonai konvenció demarkációs vonalát egyetlen antant-kormány sem tekintette egyébnek, mint tisztán katonai érdekeket szolgáló megoldásnak, amelynek semmi köze nem volt a leendő politikai határhoz. Következésképpen semmi értelme nem volt annak, hogy miután a román csapatok e vonalat maguk mögött hagyták, az antant ennek tiszteletbentartása mellett kardoskodjék. Másfelől viszont a román nagyvezérkar tevékenysége nem sok kétséget hagyott aziránt, hogy célja a bukaresti titkos szerződésben megjelölt vonal elfoglalása. Ha mármost a szövetséges hatalmak saját elgondolásukat akarták megvalósulva látni, úgy fegyveres erő közvetítése híján csak az a lehetőségük maradt, hogy kidolgozzák és elfogadtassák a már nagyjában-egészében véglegesnek tekinthető vonalat. Az utóbbi elérésére két lehetőség kínálkozott. Az egyik az volt, hogy a konferencia rendes menetében elfogadják a román—magyar politikai határt. A másik lehetőség, amire Clemenceau január 16-i Berthelot-hoz intézett levele szerint láthatóan számított, az első megvalósulatlanlansága esetén következhetett be új demarkációs vonal kijelölése formájában.

⁵⁶ A román történetírás rámutat, hogy a konferencia és a francia kormány nem vette tekintetbe a Román Nemzeti Tanács 1918. dec. 1-i gyulafehérvári (Alba Iulia) gyűlésén Erdélynek Romániával való egyesüléséről hozott határozatát. Valóban így volt; a francia kormány e határozatot sem reprezentatívnak, sem forradalminak nem tekintette, s nem ismerte el a román kormány határozatát Erdély, Bukovina és a Bánság csatolásáról sem. Egy 1919. január 7-i feljegyzés úgy vélte, hogy az adott helyzetet vagy a lakosság forradalmi megmozdulása változtathatná meg a fegyverszünet esetleges módosítása előtt (amit nem látott fennforogni), vagy a békekonferencia. (R. rol. 32. ff. 88—91, feljegyzés 1919. jan. 7.) E magatartás egyik oka lehetett, hogy a gyulafehérvári gyűlésről a román politikusok ebben az időben alig beszéltek. Eredményesebbnek gondolták, ha az 1916-os jogi alapra és a fegyverekre hivatkoznak. Ezt tette pl. Bratianu 1919. febr. 1-én, kifejtve a Legfelső Tanács előtt a román kormány területi igényeit. Midőn Lloyd George-zsal vitába keveredett az annekszió és a többségi határozat kérdéséről, jelezte, hogy a magyarokat nem lehet megkérdezni a csatlakozásról, mert azt elutasítanák. Kijelentette: „Románia azért harcolt, hogy akarát rákényszerítse a magyar kisebbségre Erdélyben.” Továbbá: „Tekintettel a fegyverszünet által Erdélyben teremtett helyzetre, úgy véli, hogy az elvi kérdést a háború eldöntötte, és hogy ezeknek a területeknek vissza kell kerülniük Romániához” — (PPC, 3. k. 849). — Az általunk megismert dokumentumokból egészében véve is az állapítható meg, hogy a román vezető politikai és katonai csoportok jogi, katonai és gazdasági érvekkel operáltak.

A francia kormány mindkét lehetőség útját megnyitotta. Kérdéses volt azonban, hogy e többé-kevésbé véglegesnek tekinthető vonal hol húzódjék. Mind-egyik szövetséges hatalom egyetértett abban, hogy ezt valahol a belgrádi konvenció és a bukaresti titkos szerződés vonalai között kell keresni, ezen belül azonban nagy variációs lehetőségek adódtak. Az 1918 októberben tervezett francia vonal dél felől nézve Nagyvárad magasságáig lényegében egybeesett azzal, amit a francia delegáció a konferencián is képviselt, ettől északra azonban jelentősen keletre kanyarodott és alapján érintetlenül hagyta a Partiumot. A francia álláspont megváltozásában, s északi végpontként Nagybánya helyett Szatmárnémeti megjelölésében szerepet játszott Berthelot tábornok úgynevezett minimális javaslata, mely legalább e vonal elérését kívánta Románia számára, s talán különösképpen az az érv, mellyel e kívánságot ezúttal alátámaszthatta.

Berthelot és a román kormány érvelése a Nagyvárad—Szatmárnémeti vonal átengedésére vonatkozóan szoros kapcsolatban állt a keleti lengyel határok kérdésével, amit viszont a francia kormány elválaszthatatlannak tekintett a szovjetellenes intervenció ügyétől. Tegyük ehhez mindjárt hozzá, hogy a lengyel front és az ogyesszai front között szintén kapcsolat létesült. Mint látni fogjuk, a két intervenció bázis ügye a demarkációs vonal északi felének kérdésében minden valószínűség szerint befolyást gyakorolt a francia álláspont kialakítására és az eljárás módjára.⁵⁷

Vessünk egy pillantást a lengyel kérdésre. 1919 januárjától a lengyel—szovjet viszony mind feszültebbé vált azok miatt a területek miatt, melyeket a lengyel állam a lengyel etnikum határain túl fennhatósága alá akart vonni. A lengyel állam megszilárdulása és támadási terveinek megérlelődése időben egybeesett a bolsevik sikerek kezdeteivel. Litvániában és Belorussziában 1918 decemberében szovjet hatalom létesült, s e területeken a lengyel erők bolsevik csapatokkal találtak szemben magukat. A harc még nem indult meg, az első összecsapásokra majd 1919 februárjában került sor, a lengyel támadás pedig csak áprilisban vette kezdetét. Harcok folytak azonban Kelet-Galiciában, ahol a lengyel uralom berendezkedését Petljura ukrán csapatai megakadályozták.

A lengyel kormány erőfeszítése arra irányult, hogy hadseregét mind létszámában, mind felfegyverzettségét tekintve megerősítse, s ha lehetséges, katonai támogatáshoz is juttassa. Akciói keretébe tartozott a fegyvervásárlás Bécsben,⁵⁸ majd francia segítséggel Budapesten.⁵⁹ Ugyancsak terveéhez tartozott a Franciaországban szervezett lengyel haderő, az úgynevezett Haller-hadsereg hazajuttatása, továbbá román katonai segítségnyújtás biztosítása.

⁵⁷ Említést kíván, legalább egy jegyzet erejéig, hogy a nov. 13-i konvenciónak megfelelő vonal elfoglalása és az új demarkációs vonal kijelölése között történt román előnyomulást egyedül Berthelot tábornok fedezte párizsi fölöttes szervei jóváhagyása nélkül. A dec. 16-i román támadás csak azért nem eredményezte már ekkor a Szatmárnémeti-Nagyvárad-Békés-sábi vonal elfoglalását, mert az akciót Clemenceau, mielőtt arról értesült, leállította. — 4 N 57, doss. 11. Clemenceau, 1919. dec. 20. — A következő Nagybánya—Kolozsvár—Dés vonalat Berthelot január elején úgy érte el, hogy fegyveres fenyegetés súlya alatt az általa diktált feltételeket egyezménynek tüntette fel (Berthelot-Apáthy egyezmény). — 17 N 514, doss. 4, Vix, 1919. jan. 6. (és számos további jelentés). — Erre Clemenceau kivette a tábornok kezéből a fegyverszüneti kérdéseket és egy rendeletében leszögezte: „Új rendelkezésig tilos Magyarországon és Erdélyben bármilyen akciót végrehajtani, mely oly természetű lenne, hogy módosítaná a status quo-t, mely a már adott utasítások eredménye, és prejudikálna a területi rendezésnek, mely egyedül a békekonferencia feladata.” — 7 N 1395, Clemenceau, 1919. jan. 28.

⁵⁸ Ezeket a fegyvereket Csehszlovákia a tescheni válság kiéleződése miatt egy ideig visszatartotta.

⁵⁹ Ld. erről: 17 N 514, Vix jelentései 1919. jan. 8-tól.

A Haller-hadsereg hazaküldésére irányuló kérést először Górkai berni lengyel katonai attasé terjesztette elő egy terjedelmes memorandumban, azzal érvelve, hogy a lengyel haderő növelését egyfelől a németek ellen folytatandó harc, másfelől a bolsevizmus leküzdésére irányuló közös szövetséges érdek egyaránt megköveteli.⁶⁰ A francia kormány úgyszólván azonnal megmozdult. Foch marsall már január 12-én a Tizek Tanácsa elé vitte e kérdést, azt javasolva, hogy a lengyel katonákat tengeren szállítsák, Danzigban tegyék őket partra, s azután a Danzig—Thorn vonalon vigyék tovább őket vasúton Kelet-Galícia felé. A javaslatból világossá vált, hogy a marsall egyszerre két célt akart elérni: Danzig Lengyelországnak való biztosítását és a megfelelő nagyságú haderő felállítását ahhoz, hogy a lengyel állam a Keleten, s mindenekeelőtt Kelet-Galiciában területeket szerezhesen. A javaslatból, éppen mert e két célja érthetővé vált, egyelőre nem lett határozat. Az angol-szász partnerek Danzig ügyét egyáltalán nem látták egyszerűnek (egészeben véve ellenezték nagyobb, megelőzően német területek Lengyelországhoz csatolását), azt pedig eleinte kategórikusan visszautasították, hogy a lengyeleknek Kelet-Galiciában segítséget nyújtsanak a fehér ukránokkal szemben, miközben a szövetségesek Délen ugyanezeket a fehér-ukránokat támogatják. Foch marsallnak a Lwów (Lemberg) körüli harcokat nem sikerült bolsevikellenes küzdelemként elfogadtatnia. A január végén, február elején itt kialakult helyzetet Wandycz úgy jellemzi, mint amelyben a lengyel fél játszotta az aktív, kezdeményező szerepet, a tartomány elfoglalása és annektálása céljával.⁶¹ A lengyel kormány viszont katasztrófális kilátásokról panaszkodott, s Foch marsall is rémképekkel igyekezett a konferenciára hatni. Felidézte Lwów elestét, a lengyel kormány leköszönését, sőt az éppen életre kelt Lengyelország újabb széthullását. Jólátainak egyelőre nem volt hatásuk, sorozatos előterjesztéseivel nem aratott sikert.⁶²

Nem csoda így, hogy a francia vezérkar által e kérdéstről készített január 31-i feljegyzés borúlátóan ítélte meg a Haller-hadsereg ügyét. Kevés reményt látott arra, hogy a tengeren történő szállításhoz a konferencia hamarosan hozzájáruljon, s attól tartott, hogy a szárazföldi szállítást, mely Olaszországon, Ausztrián és Csehszlovákián át történhetne, a csehszlovák kormány megakadályozza. Ezért a feljegyzés leszögezte, hogy mielőtt ilyen értelmű határozatot hoznának, a kérdést a csehszlovák kormánnyal tisztázni kell.⁶³ A csehszlovák választ nem ismerjük, az események pedig nem adnak lehetőséget egyértelmű következtetésre. Némi huza-vona után a prágai kormány végül a lengyelek által vásárolt fegyvereket átengedte, s feltehetően egy kisebb egység áthaladásához is hozzájárult. Másfelől viszont a francia katonai vezetők mindvégig a danzigi szállítást szorgalmazták, s kitarításukat a március 24-én elért felhatalmazás formájában siker is koronázta.⁶⁴

⁶⁰ Dokumenty i materialy . . . , 69. sz. 90—98. old.

⁶¹ Wandycz: i. m. 124—125.

⁶² A jan. 12-i vita anyagát ld.: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. Washington. 1942—1947. 3. k. 471—472. Foch javaslatának szövege mellékletben, uo. 477—478. Jan. 22-én újabb hosszú vita zajlott le e kérdéstről. Uo. 670—675. Az amerikaiak még jóval később sem voltak hajlandók elismerni a bolsevik fenyegetés tényleges veszélyét Lengyelországban. Úgy látták, hogy valójában a lengyel kormány agresszivitásáról van szó. Ld. erre nézve: Le Président Wilson et le règlement franco-allemand d'après les documents personnels et inédits du Président Wilson, Réunis et commentés par R. S. Baker. Paris. 1924, 95—100.

⁶³ 4 N 51, doss. 3. Etat-Major Général de l'Armée, 3e Bureau, A. „Note sur la question polonaise”, 1919. jan. 31.

⁶⁴ PPC, 4. k. 472—473.

Sokkal gyorsabb eredményt ért el a marsall azzal a felszólításával, melyet a román kormányhoz intézett a lengyeleknek Kelet-Galiciában nyújtandó katonai segítség-nyújtásra. Intervenciója január 20-a körül történhetett, mert Berthelot tábornok január 24-én táviratozta meg a román nagyvezérkar válaszát. Eszerint Románia minden nehézsége (fegyverzet-, élelmiszerhiány stb.) ellenére kész a kérésnek eleget tenni és egy hadosztályt Lemberg térségébe küldeni, azzal a feltétellel, hogy rendelkezésére bocsátják a „tiszai vasútvonalakat”. E feltételt a románok azzal magyarázták, hogy részben nincsenek más összekötő vonalak, részben pedig csapataikat nem küldhetik egy anarchiadulta tartományba azzal a veszéllyel, hogy utánpótlási és visszavonulási útjaikat elzárják.⁶⁵

Ez volt az az érv, amely Berthelot tábornok már korábban megtett minimális javaslatának a tervezett új román—magyar demarkációs vonalra nézve különös súlyt adott. Berthelot ugyanis a Clemenceau adta felhatalmazással élve az Arad—Nagyvárad—Szatmárnémeti vonalat javasolta, azzal, hogy amennyiben a francia kormány és a konferencia ezen nem tud túlmenni és nem hajlandó a bukaresti titkos szerződésben kiírt pontokig a román csapatokat előre engedni, úgy a két vonal közötti szakaszt francia erőkkel szállják meg.⁶⁶

Berthelot javaslatát a francia körök láthatóan elfogadták. A konferencia román területi bizottságában, mely munkáját február 8-án kezdte el, a francia delegáció már az Arad—Nagyvárad—Szatmárnémeti vonalat terjesztette elő és védte körömszakadtig. Éppen a határ északi szakaszán nem tudott azonban — az angol delegáció maradéktalan támogatása ellenére sem — dűlőre jutni, mert az amerikaiak, részleges olasz támogatást élvezve, kategórikusan opponálták több magyarlakta helység (Nagyszalonta, Nagyvárad stb.) Romániának való átadását. Az amerikai delegáció ezen a szakaszon eleinte körülbelül az 1918 októberi francia álláspontnak megfelelő nézetet képviselt. Ebből az amerikai delegátusok fokozatosan engedtek, egyetértés azonban több napos vita után sem jött létre. Tardieu, a bizottság elnöke eredménytelenül hivatkozott e „vasúti vitában” a francia katonai szakértők nézeteire; a bizottsági munka patt-helyzetbe került. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a franciák a magyar—román határ kérdését a konferencia menetrendjében gyorsan nem tudják megoldani, hirtelen elővették a második variációt, s február 17-én az említett bizottság ülésén előterjesztették a francia delegáció javaslatát egy új demarkációs vonal kijelölésére.

Felmerül a kérdés, hogy vajon január végén és február elején, amikor Párizsban e kérdést mérlegelték, egyáltalán ismerték-e Franchet D'Espèrey állásfoglalását. Két vonatkozásban kétségtelenül ismerték. A tábornok — Vix és De Lobit javaslatai szellemében — leszögezte, hogy szükségesnek látja egy olyan vonal kijelölését, mely a jövőben sérthetetlen és átléphetetlen kell, hogy legyen. Javasolta azt is, hogy a román és a magyar csapatok között helyezzenek el francia erőket, vagyis, hogy alakítsanak ki egy ellenőrzött semleges zónát. A vonalat magát illetően azonban a Francia Keleti Hadsereg javaslata abban állt, hogy a román erőket az általuk már elért vonalon állítsák meg, ez a vonal azonban minduntalan elmozdult. Franchet D'Espèrey január 27-i megállási parancsát a román nagyvezér-

⁶⁵ 4 N 58, doss. 10. Berthelot, 1919. jan. 24.

⁶⁶ Berthelot már 1918 decemberében az itt jelzett vonalig engedélyezte a román csapatok előnyomulását. Ezt követően több ízben fellépett az 1916-os vonal elismerése érdekében, majd azt javasolta, hogy a két vonal között helyezzenek el francia egységeket. Jelentései közül többek között: 5 N 202 Roumanie, Berthelot, 1919. febr. 8. és uo. Berthelot, 1919. febr. 20. — A román nagyvezérkar viszont ezidő szerint is a Szeged—Debrecen vonalat követelte. Ld. erre: 4 N 58, doss. 10. Saint Aulaire, 1919. febr. 4.

kar semmibe vette.⁶⁷ Február 15-én Belgrádba érkezett Párizsból Henrys tábornok, aki oda kérette De Lobit tábornokot és Vix alezredest, s konferenciájuk feltehetően megvitatta e problémát.⁶⁸ Feljegyzés e megbeszélésről egyelőre nem került elő, állásfoglalásuk lényege azonban ezúttal sem lehetett más, mint a románok által már elfoglalt vonal szentesítésére történő javaslat. Ezt az álláspontot képviselte ugyanis Charpy ezredes —, Franchet D'Espèrey vezérkari főnöke — néhány nap múlva a Katonai Tanács vitáján,⁶⁹ s ezen az alapon ítélte maga Franchet D'Espèrey a konferencia határozatát túlzottan kedvezőnek Romániára nézve.

A De Lobit—Franchet D'Espèrey-féle ajánlatnak azonban már nem is volt gyakorlati jelentősége, tekintettel arra, hogy a Berthelot-féle variációt a francia delegáció és a francia kormány nemcsak demarkációs vonalként, de leendő határvonalként is elfogadta. Nem látszott tehát ésszerűnek egy újabb közbevetett vonal kijelölése, hiszen a cél éppen a helyzet véglegesítése volt. A francia delegáció feladatát nem abban látta, hogy egy újabb vitákat provokáló ideiglenes demarkációs vonalat létesítsen, hanem abban, hogy saját határvonal-javaslatát, melyet ekként nem tudott elfogadtatni, demarkációs vonalként erőltesse rá a konferenciára.

Laroche, február 17-én ismertette a francia delegáció semleges zóna javaslatát, a manőverhez óvatosan fogott hozzá. Elkerülendő a határjavaslat és a demarkációs vonal egybeesésének azonnali demonstrálását, az utóbbit 10 kilométerrel az Arad—Nagyvárad—Szatmárnémeti vonaltól keletre jelölte meg. E javaslatot a bizottság szó nélkül elfogadta. Két nap múlva megjelent azonban színe előtt Alby tábornok, vezérkari főnök és kérte az említett városok román megszállásának lehetővé tételét. Miután a bizottság erre felhatalmazást nem adott, Tardieu február 21-én a Legfelső Tanács elé az eredeti javaslatot volt kénytelen terjeszteni, ám Pichon segítségével olyan határozatot provokált, mely az ügyet a katonai feltételek megvizsgálása céljával a Katonai Tanács elé utalta. Az utóbbi azután — amerikai részvétellel és tiltakozás nélkül — kidolgozta azt a megoldási formulát, amit a Legfelső Tanács február 26-án elfogadott.⁷⁰ Mint ismeretes, ez a románok számára abban a formában biztosította a kívánatosnak tartott vonalat, hogy kimondta: Arad, Nagyvárad és Szatmárnémeti városokat nem szállhatják meg, de használhatják az összekötő utakat, illetve vasútvonalakat. Kiegészítette az

⁶⁷ Franchet D'Espèrey elismerte ekkor az ún. Berthelot-Apáthy egyezményt, vagyis a Nagybánya—Kolozsvár—Déva vonalat. Megtiltott ugyanakkor minden további előnyomulást és kifejezetten leszögezte, hogy a román csapatok nem vonulhatnak be Nagyváradra és Szatmárnémetibe. 20 N 498, doss. 3. Franchet D'Espèrey, 1919. jan. 27. — Febr. 14-én a tábornok jelentette, hogy a románok tilalma ellenére e vonalat átlépték és eljutottak a Máramarossziget—Zilah—Csucsá—Zám vonalig. R. vol. 47. f. 29. Franchet D'Espèrey, 1919. febr. 14. — Másnap a tábornok újból panaszkolta, hogy a románok nem engedelmessékednek parancsainak. Uo. f. 30.

⁶⁸ 20 N 498, doss. 3. De Lobit, 1919. febr. 22.

⁶⁹ *Baker*: i. m. 110—116. *T. H. Bliss* tábornok feljegyzése Wilson elnök számára, 1919. márc. 29.

⁷⁰ A bizottsági tárgyalásokat ld.: *Conférence de la Paix*, vol. 53. *Commission des affaires roumaines et yougoslaves*, 1—5. ülés. — A Tizek Tanácsának febr. 21-i üléséről: PPC 4. k. 59—61. A febr. 26-i ülés jegyzőkönyve: uo. 145—146. A határozat szövege: uo. 157—158. — Az utóbbi még: R. vol. 47. ff. 42—43. Clemenceau táv. Franchet D'Espèrey-nek, 1919. márc. 1. — Bliss amerikai tábornok, aki a magyarországi semleges zóna tervéről egyéb elfoglaltságai miatt csak március 8-án értesült, Wilson elnök számára készített feljegyzésében úgy vélekedik, hogy ez az eljárás egy nagyarányú intervenciós támadási tervre utal, amibe a francia kormány be akarja vonni az Egyesült Államokat, s amit az USA-nak el kell kerülnie. Ld. *Baker*: i. m. 110—116.

intézkedést az ún. semleges zóna létesítése, melynek néhány ellenőrző pontjára francia erőket kívántak bevonultatni.

Ezzel az intézkedéssel a konferencia — a határvíta szabályszerű lefolyásába beavatkozva — kialakította azt a vonalat, melyre a román hadseregnek szüksége lehetett ahhoz, hogy a „tiszai vasútvonalak” felhasználásával Kelet-Galíciába csapatokat küldjön. További ellentétek forrását jelentette azonban, hogy míg a francia kormány e vonalat véglegesnek, s egyúttal olyannak tekintette, amely révén Románia „hátát” biztosították, a román kormány e nézetet távolról sem osztotta.

A román kormány Lemberghez juttatása érdekében mindenesetre még egy fontos lépés hátra volt. Biztosítani kellett az áthaladást Kárpát-Ukrajnán is. A Keleti Hadsereg vezető tisztjei, felismerve ezt az összefüggést, azt javasolták, hogy a semleges zónát hosszabbítsák meg észak felé Kárpát-Ukrajnában; Párizsban azonban az erre vonatkozó felterjesztésekkel nem törődtek. Nem időhiány miatt történt ez, hanem azért, mert ez az intézkedés szükségtelennek látszott. Alig hozta meg ugyanis a Legfelső Tanács február 26-án határozatát a magyar demarkációs vonalról és a semleges zónáról, a csehszlovák bizottságban a franciák gyorsan napirendre hozták Kárpát-Ukrajna kérdését. Ironikus módon itt éppen az amerikai delegátus, Seymour sietett előmozdítani a francia megoldási terv megvalósítását, amennyiben javasolta, hogy e területet, mint autonóm régiót, adják át Csehszlovákiának. Salvago Roggi olasz delegátus reménytelen kísérlete után, mely e terület magyar fennhatóság alatt hagyására irányult, a bizottság angol, amerikai és francia többség útján az amerikai javaslat mellett döntött.⁷¹

Ez a határozat máris lehetővé tette, hogy a francia vezérkar számíthasson az itteni vasútvonalakra, melyek segítségével a román erőket majd a kívánt színtérré szállítják. Ebből a szempontból az autonóm státus kikötése — ami egyébként igen rövid ideig maradt érvényben — csak előnyös lehetett. Ugyanakkor a franciák erre az időre már megteremtették a legfontosabb feltételt a francia katonai befolyás érvényesítésére Csehszlovákiában. Masaryk elnök kérésére ugyanis Foch „hozzájárult” ahhoz, hogy a csehszlovák hadsereget francia főparancsnokság alá helyezték, s február 13-án már meg is érkezett Prágába Pellé tábornok. Feladata az volt, hogy az ekkor még Csehszlovákiában működő Piccione olasz tábornokot funkcióiból kiszorítsa és a főparancsnok posztját átvegye.⁷² Mindemellett a prágai kormány nagy valószínűséggel másként kezelte az esetleges román áthaladást Kárpát-Ukrajnán, mint a lengyel haderő átszállítását a cseh területeken. Konkrét formában is alátámasztja e feltevést, hogy 1920-ban, midőn a csehszlovák kormány a Lengyelországba irányuló fegyverszállítmányokat általában leállította, megengedte a szállítást Kárpát-Ukrajnán át.

Mindezek alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a franciakormány a román csapatok átszállítását Lemberghez megoldottnak látta a tervezett cseh-

⁷¹ Conférence de la Paix, vol. 48. A csehszlovák területi bizottság 2., 1919. febr. 28-i ülése.

⁷² Piccione elüldözése hosszabb időt vett igénybe, mint Párizsban feltételezték, s a két tábornok hatásköri viszálya az olaszok visszavonulásáig, 1919 májusáig, számos zavar forrása volt a csehszlovák hadseregben és a szlovákiai hadműveletekben. — Pellé missziója: 5 N 190, Tchecoslovaquie. — Az olaszországi cseh katonai erőkről és az olaszok csehszlovákiai akciójáról ld. J. Rainer: Die Anfänge des tschechoslowakischen Heeres in Italien 1918—1919, in: Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs. Hgg. von H. Fichtenau und E. Zöllner, Wien—Köln—Graz, 1974, 493—502.

szlovák szuverenitás alatt nyújtandó formális kárpát-ukrajnai autonómia keretében, s egyáltalán nem szorgalmazta a semleges zóna meghosszabbítását, ami státus szerint a magyar állami közigazgatás fenntartásával járhatott volna csak együtt.

Végeredményben a semleges zóna kérdésében az a következtetésünk, hogy ennek egy szakasza, nevezetesen a Nagyvárad—Szatmárnémeti szakasz valóban közvetlen kapcsolatban állt a Lemberg-nél tervezett csapatösszevonással, konkrétan pedig azzal a tervvel, hogy Kelet-Galiciába a Románia számára rendelkezésre adott vasúthálózat útján juttassanak román csapatokat.⁷³ Közvetlenül kapcsolódik tehát a kérdés a lengyel hadsereg erősítésének francia törekvéséhez azzal a céllal, hogy Lengyelország keleti határait kitolják, s nevezetesen a lengyelek Kelet-Galiciát elfoglalhassák. Így, jóllehet Foch marsall ebben az övezetben is rendszeresen a bolsevizmus elleni harc érdekeiről beszélt, ezt csak általánosságban és perspektivikusan fogadhatjuk el. Konkrétan és aktuálisan Petljura fehér-ukrán csapatainak Kelet-Galiciából való kiveréséről volt szó, ami viszont, a lengyel kérdést összességében nézve, beletartozott a bolsevizmussal szemben szigetelő falat és egyúttal offenzív erőt képviselő nagy Lengyelország francia formulájába.

Hátra van még annak a motívumnak megvizsgálása, hogy vajon a Magyarországot érintő intézkedés az intervenció milyen konkrét szakaszához kötődött. Vajon megfelel-e a tényeknek, hogy a semleges zóna elhatárolása a februárban kidolgozott nagy támadási tervvel állt kapcsolatban, míg a végrehajtást illető ingadozás után megvalósítását a dél-oroszországi helyzet hirtelen bekövetkező romlása miatt a védelmi vonal kiépítésének szükségessége mozdította elő?⁷⁴ A kérdést másként is fogalmazhatjuk: vajon jogosult-e magának az intervenciónak, illetve a francia intervenciók elgondolásoknak fent jellemzett szakaszolása?

A magunk részéről e fordulatokat túlságosan kiélezetteknek, mereveknek érezzük, s ily éles körvonalaitak sem február derekán, sem március idusa körül nem tudtuk felfedezni. Az intervenciók erőik szervezésében és rangsorolásában látunk fordulatot 1919 január második felében, azzal a korlátozással, hogy ez a fordulat, vagy inkább változás sem az alapelveket, sem a már lényegesen korábban felállított kereteket nem érintette, hanem csupán az intervenciók tényezőik jelentőség-sorrendjét módosította.

A dél-oroszországi offenzíva 1918 decemberében azzal a feltételezéssel vette kezdetét, hogy a rendelkezésre álló szövetséges erők a kitűzött feladatokat végre tudják hajtani, s így szilárd kiindulási bázist teremtenek az intervenció későbbi kiterjesztésére. Az utóbbi manőverben, mint láthattuk, a francia kormány számított az időközben megszervezendő román, lengyel stb. hadseregekre, sőt, nagy valószínűség szerint nyugatról idevezényelt antantcsapatokra is. Január második felében, vagyis az intervenció tényleges kezdetétől számítva kb. egy hónap leforgása múltán, tagadhatatlanná vált, hogy az elképzelésnek két eleme hibás volt.

⁷³ Spector állítása, hogy a franciák ezen az útvonalon (vagy inkább a semleges zónán át) akarták volna a Haller-hadsereget is hazaszállítani, elgondolkodtató. Fel lehet tételezni ugyanis, hogy végső esetre a csehszlovák ellenállás miatt tervbevétték az olasz—jugoszláv—magyar útvonalat is. Bizonyítania azonban ezt a tételt nem sikerül, mert hivatkozásai, melyekkel nézetét alá kívánja támasztani, pontatlanok, illetve tévesek. Vö. *Spector*: i. m. 108—109. a PPC 4. k. 105—107, 119—126 és 145—146. oldalával. — A jelzett lehetőséget, ha talán valóban felmerült, pillanatnyilag nem lehet igazolni. Bizonyos viszont, hogy a francia vezérkar a konferencián mindvégig a danzigai út mellett kardoskodott, s a felhatalmazást erre nézve március 24-én végül el is érte. Ez az eljárás logikusnak tekinthető, mert Lengyelországra nézve a francia kormány Danzig megszerzését főbenjárónak tekintette.

⁷⁴ Ld. e nézetre *Pastor*: Hungary between Wilson and Lenin . . . 122—123.

Mindenekelőtt tudomásul kellett venni, hogy a partratett szövetséges csapatok nemcsak az előírt nagy övezet ellenőrzésük alá vonására képtelenek, de még arra is, hogy az elfoglalt hídfőket számottevő mértékben kiszélesítsék. A dél-oroszországi akció kudarca ebben az értelemben nem márciusban, hanem január második felében vált világhosszá. Február elején viszont már a francia vezérkarnak nemcsak tervei megalapozatlanságát kellett tudomásul vennie, hanem súlyos aggodalmakat kellett táplálnia az intervenciós csapatok sorsát illetően. Február 5-én a bolsevikok felszabadították Kijevet, s ettől kezdve úgyszólván feltartóztatás nélkül nyomultak dél felé. Berthelot tábornok az általa tartott csapatszemle után riasztó híreket közölt. Jelentette, hogy a francia csapatok morális állapota rendkívül rossz, támadásról szó sem lehet, ám ugyanakkor számolni kell a bolsevik erők további előnyomulásával és azzal, hogy a francia egységek védekezésbe szorulnak.⁷⁵

Alaptalannak bizonyult másfelől az a remény is, hogy nyugatról jelentősebb erőket a szovjet frontra lehet vezényelni. Ennek számos összetevőjét itt nem áll módunkban elemezni, csupán arra emlékeztetünk, hogy a német békeszerződés szövegének kidolgozása még úgyszólván el sem kezdődött, a béke aláírása előtt pedig szó sem lehetett arról, hogy a francia haderő elmozduljon a német határról.

E két körülmény azt eredményezte, hogy a Szovjet-Oroszországgal szomszédos kisállamok aktív bevonása az intervencióba sokkal sürgetőbbé vált, mint ahogyan azt korábban a francia katonai vezetők elképzelték. Ahhoz, hogy az egyesszai bázist fenn lehessen tartani, s hogy az intervenciót aktivizálni lehessen, csapaterősítésre volt szükség, s ezt máshonnan nem lehetett várni, mint a szomszédos országoktól, s elsősorban Romániától és Lengyelországtól. Milyen körülmények között lehetett azonban ezt tőlük valóban elvárni? Biztosítani kellett a hátukat Németországgal, illetve Magyarországgal szemben, meg kellett erősíteni és fel kellett szerelni hadseregüket. A dél-oroszországi katonai akció befulladása idézte elő, hogy e feladatok február elején már rendkívüli sürgősséggel jelentkeztek és a francia vezérkar nem látta megvárhatóknak, amíg e feltételek a maguk rendjén kialakulnak, hanem az előterjesztések egész sorával próbálta meg a konferencia befolyásolását abban az irányban, hogy az említett feltételeket a két állam számára gyorsan megteremtse. Fordulat tehát 1919 január második, február első felében annyiban következett be, hogy az 1918 őszén már elgondolt kisállami offenzív barikád megszerzése a második helyről az elsőre került.

Magától értetődően támadó tervről volt szó, ám nem egy új támadási tervről, hanem csupán az 1918 októberében kidolgozott elgondolásnak a ténylegesen kialakult és a vártnál rosszabb körülményekre való alkalmazásáról. Az alkalmazás alapja távolról sem az volt, mintha a szövetséges erők éppen lendületben lettek volna, hanem az, hogy a helyzet az intervenciós erőkre nézve a Baltikumtól a Fekete-tengerig kezdett igen rosszul alakulni. A „támadás a legjobb védekezés” formulája alapján Foch marsall ellentámadást készített elő az említett erők bevonása útján, s így vissza akarta szerezni a kezdeményezést.

A valóságos helyzetet egyébként a franciák már csak azért sem nagyon takargatták, mert feltárásától inkább remélhették a szövetségesek impresszionálását. Alby tábornok február 16-án részletes beszámolót terjesztett a Legfelső Tanács elé az oroszországi helyzet alakulásáról, s ez minden adatával azt a következtetést sugallta, hogy amennyiben csapaterősítésről nem gondoskodnak, a

⁷⁵ 5 N 202. Roumanie, Berthelot, 1919. febr. 23.

kudarcc az egész vonalon elkerülhetetlen.⁷⁶ Ebben az összefüggésben vetette fel Alby — első ízben — a román hadsereg bevonását a katonai műveletekbe, arra hivatkozva, hogy a román haderő „jelenleg Besszarábiában semmit sem csinál”. Az Alby által megszabott pesszimista hangulatban zajlott le az előterjesztés vitája is.⁷⁷

Február 25-én azután Foch marsall előterjesztette híres támadási tervét a Balti-tengertől a Fekete-tengerig. A terv lehetett újszerű a konferencia egy némely részvevője számára, koncepcionálisan azonban semmi újat nem tartalmazott. Néhány részlete volt csak valóban új. A lengyel kérdésben pusztán a megfogalmazás alakult át, bizonyára azért, mert a marsall azt hitte, hogy a lengyel haderő megerősítésére irányuló törekvéseire könnyebben megszerezheti az áldást, ha a kérdést kizárólag a bolsevikellenes harc szemszögéből világítja meg, többi összefüggéseiről pedig hallgat. Tartalmilag is új részeként jelentkezett viszont a Szovjet-Oroszország körül font kisállami gyűrű, vagy barikád offenzív funkciójának kiemelése.⁷⁸

Érdemes talán e barikád-szerep értelmezésének kérdésénél egy pillanatra szintén megállnunk. A történeti irodalom általánosságban úgy interpretálja e kérdést, hogy Foch marsall barikád-elméletét támadónak, míg Clemenceauét defenzívnek véli. A magam részéről azt hiszem, hogy a két funkció mindkettőjük gondolkodásában szorosan összekapcsolódott. Foch marsall természetesen már csak pozíciójából következően is szívesebben beszélt támadásról, olykor még olyan helyzetekben is, midőn elsősorban a védelmet szerette volna biztosítani. Gondolkodására minden esetre jellemző volt, hogy a védekezést csak a támadás előkészületének, s magát a támadást a legjobb védekezésnek tartotta. Clemenceau viszont, ugyancsak pozíciójával összefüggésben is, elsősorban a védelem szükségességét hangsúlyozta, „cordon sanitaire”-jét azonban bármikor hajlandó volt harci alakulattá átkeresztelni, mihelyt a legkisebb remény nyílt arra, hogy Franciaországot szövetségei az intervenció útján hajlandóak lesznek követni.⁷⁹

A lengyel-román intervenció front megszervezése, amint erre már rámutattunk, megkívánta e két ország hátának biztosítását is. Egyetértünk tehát azokkal a történetírói megállapításokkal, melyek a semleges zóna kijelölését e törekvéssel összefüggésbe hozzák. A későbbiekből kiderül majd, hogy e biztosításnak nem csak, sőt nem is elsősorban az volt a célja, hogy a felajánlott egyetlen román hadosztály eljusson Kelet-Galíciába, hanem az is, vagy elsősorban az, hogy egy sokkal jelentősebb román haderő harcba bocsátkozhasson a Dnyeszteren túl.

Összefoglalva az új magyar demarkációs vonallal kapcsolatban felszínre jutó elemeket, ennek az eljárásnak az alábbi összefüggéseit állapíthatjuk meg: 1. legáltalánosabb értelemben az volt a célja, hogy a francia kormány által jogosnak ítélt román követeléseket teljesítse, méghozzá késedelem nélkül, hogy ezáltal viszont a román kormányt megakadályozza abban, hogy a már túlzottnak vélt

⁷⁶ A bennünket érdeklő területről így számolt be: „In the Ukraine the Bolsheviks are advancing rapidly and without difficulty, and have already taken Kieff, Harkoff, Ekaterinoslav, and a large portion of the Donetz: They may soon meet the Franco-Greek troops occupying Odesa and Herson.” — PPC, 4. k. 11.

⁷⁷ Uo. 13—21.

⁷⁸ Uo. 120—127.

⁷⁹ Legjobb illusztrációja a francia miniszterelnök ezirányú rugalmasságának az a vita, amely Lloyd George távollétében és Churchill jelenlétében zajlott le 1919. febr. 14-én. Conf. de la Paix, vol. 8. ff. 86—87, Conseil Suprême des Alliés, 37e séance, 1919. febr. 14. és PPC, 4. k. 15—17. — A konferencia szovjet vitáiról ebben az időszakban ld. *L. Nagy Zsuzsa*: A párizsi békekonferencia . . . 37—41, és uő, *Az „oroszkérdés” . . . 155—163.*

követeléseit is kielégítse; 2. az intervencióval való összefüggésében a semleges zóna funkciója az volt, hogy a román hadseregnek fedezetet nyújtson és lehetővé tegye jelentős részvételét az intervencióban;⁸⁰ 3. a demarkációs vonal északi szakaszának kidolgozása speciálisan azt szolgálta, hogy egy kisebb román erő számára lehetővé tegye a segítségnyújtást a lengyeleknek Kelet-Galíciában.

Mit eredményezett Románia, illetve Magyarország szempontjából ez az eljárás? Először is a magyar—román határ kérdését kiemelte a konferencia menetrendjéből és kényszer-helyzetet teremtett e kérdésben. Másodszor, a konferencia döntésétől függetlenül elvileg Románia birtokába juttatta azt a területet, melyet a francia kormány neki szánt. Harmadszor: a vonal északi szakaszának korrekciója az amerikaiak számítása szerint 300 000, Tardieu adatai szerint 200 000 magyar lakost többletként juttatott Romániának.⁸¹

Mire a francia kormány a magyar kérdést ebben az összefüggésben elméletileg rendezte, a dél-oroszországi intervenció ügyének hanyatló tendenciája még nyilvánvalóbbá vált. Az Ukrajnából érkező hírek az ottani szövetséges csapatok helyzetének kilátástalan voltáról szóltak. A keleti szövetséges erők főparancsnoka minden eddiginél határozottabban követelte az egyesszai kaland befejezését. Március 3-án jelentést tett a riasztó helyzetről, 4-én kifejtette, hogy amennyiben a konferencia valóban végére akar járni a bolsevizmusnak Oroszországban, úgy hozzon létre egy nagy nemzetközi haderőt, ami a „Népszövetség valódi hadserege” lehetne, Berthelot-t rendeljék Ogyesszába, Milne angol tábornokot pedig Batumba és a két tábornok vezesse a helyszínen a reá bízott operációt.⁸²

Március 11-én a tábornok újabb terjedelmes jelentésben számolt be a helyzet tarthatatlanságáról. Ennek tényezőit a következő elemekben jelölte meg. Első helyre tette a bolsevik csapatok erejét. „Mint aktuális ellenfél Dél-Oroszországban többé nem fegyelmezetlen és parancsnokság nélküli bolsevik bandák állnak előttünk, melyek fosztogatnak és rabolnak, hanem egy jól irányított bolsevik hadsereg, kiképzett és tökéletesen fegyelmezett, mely a rendetlenség helyén visszaállítja a rendet.” A második tényezőt a tábornok abban látta, hogy a lakosság csaknem egyhangúan ellenséges a betolakodott intervenciókkal szemben. Harmadik tényezőként újból megemlítette a rendelkezésre álló katonai erők elégtelenségét, és végül hátrányként említette ezen belül Gyenyikin haderejét.⁸³ Március 15-én a tábornok javaslatot tett a keleti haderő átszervezésére. Leszögezte, hogy új direktívákra van szükség mind a dél-oroszországi, mind a romániai helyzetet illetően, s gondoskodni kell arról, hogy Beszarábiát a románok meg tudják tartani. Javasolta Clemenceaunak, hogy adjon helyt Berthelot tábornok lemondási kérelmének, tekintettel arra, hogy ez a tábornok „kifáradt és elbátortalanodott”. Úgy vélte, hogy Beszarábiában az ellenállást az Armée du Danube mellett görög és román erők biztosíthatnák, s mind ennek a hadseregcsoportnak, mind a román parancsnokság alatt álló erdélyi hadseregnek az Armée Alliée en Orient főparancsnoka, vagyis ő maga lenne a főparancsnoka.⁸⁴

Maga Berthelot szintén nagyon pesszimista volt az egyesszai helyzet alakulását illetően. Március 12-én jelentette, hogy a francia csapatok morális állapota

⁸⁰ Megállapítja ezt *L. Nagy*: A párizsi békekonferencia . . . 75.

⁸¹ Conf. de la Paix, vol. 58. A román területi bizottság 5. ülése, 1919. febr. 19.

⁸² 20 N 226, Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 4.

⁸³ 20 N 226, doss. 2. Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 11.

⁸⁴ Uo. Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 15. — Berthelot előzően valóban felajánlotta lemondását, ám ezt nem az intervenció kudarcával, hanem a románokat szerinte ért sérelemmel hozta kapcsolatba. Ld.: R. vol. 32. ff. 94—101, Berthelot, 1919. jan. 9.

miatt nem lehet a zóna kiszélesítésére gondolni. Ha pedig Ogyessza el van vágva a hátországtól, úgy a szövetségeseknek kell élelmezniük a mintegy milliányi lakosságot. „Ha ezt nem tudjuk megtenni, fölösleges Ogyessza megtartásáról álmodni” — írta. „Nem látok más megoldást — vallotta be Berthelot — mint az oroszok teljes magukra hagyását és egy defenzív front megszervezését a Balti-tengertől a Fekete-tengerig a két közvetlenül érintett hatalomra: Lengyelországra és Romániára bízva.” A feladatot Berthelot abban összegezte, hogy e két országot segítsék a bolsevizmus feltartóztatásában.⁸⁵

Ugyanezen a napon Anselme tábornok jelentette Herszon elestét, azzal együtt, hogy a halottak és sebesültek az ott állomásozó katonák 40⁰/₀-át tették ki. A tábornok hozzátette: „Az egész övezet, városok és falvak, megmozdulnak ellenünk, tüntetnek a jelenlegi intervenció ellen és a reguláris bolsevik csapatokhoz állnak, melyeket nagyszerűen irányítanak, s melyek tökéletesen fegyelmezettek.” Ajánlotta Ogyessza kiürítését.⁸⁶ 14-én elesett Nyikolajev is.

Március 12—13-ára tehát a dél-oroszországi helyzet valóban katasztrófálissá vált. Ebből viszont további következtetések is adódtak. Többek között az, hogy a nyomás a Vörös Hadsereg részéről növekedni fog a szomszédos országokra, pontosabban szólva azon közbeeső területekre, melyeket e szomszédos államok a volt orosz birodalomtól ragadtak el, vagy készültek elragadni. A „veszély” tehát mindenekelőtt Beszarábiában és a kelet-galíciai fronton növekszik majd. Most már valóban dönteni kellett, hogy megkísérlik-e a román erők bevonásával az ellentámadást délen, kombinálva e műveletet a lengyelek fellépésével, vagy pedig feladják a dél-oroszországi hídfőket.

E ponton ismét találkozunk a magyarországi semleges zóna kérdésével. Sok fejtegetést okozott ugyanis a történészeknek, hogy vajon a február 26-i határozatból mi okon nem született gyakorlati lépés előbb, mint március 20-án. Különböző feltevések láttak napvilágot. Az egyik feltevés szerint a február 26-i határozat nem volt végleges, azt még egyszer a Tanács elé kellett terjeszteni, s ez március 17-én meg is történt volna.⁸⁷ A valóságban semmi ilyesmire nem került sor, olyannyira nem, hogy a határozatról Franchet D’Esperey-t március 1-én már értesítették, 14-én pedig Clemenceau megküldte a végrehajtási utasítást is.⁸⁸ Más vélemény szerint a francia kormány és közelebbről Clemenceau március 14-ig ingadozott volna ebben a kérdésben, míg azután a defenzív front megszervezésének szükségessége győzte meg arról, hogy Romániának megtegye ezt a szívességet, s így növelje kedvét a védelmi intézkedésekben való részvételére.⁸⁹ E felfogás szintén nem látszik megalapozottnak. Mindenekelőtt azért nem, mert semmilyen jel sem támasztja alá a hiedelmet, hogy Clemenceau ingadozott volna a demarkációs vonal akár érdemi, akár a kijelölésével kapcsolatos alaki oldalát illetően. Amikor a határozatról Franchet D’Esperey-t értesítette, nem kért tőle sem véleményt, sem semmi mást, mint az intézkedési terv kidolgozását. Másfelől nehéz

⁸⁵ 20 N 273, doss. 1., Berthelot, 1919. márc. 12.

⁸⁶ 5 N 202, Roumanie, Berthelot továbbítja Anselme táviratát, 1919. márc. 12.

⁸⁷ Ld. *Spectator*: i. m. 113.

⁸⁸ R. vol. 47. ff. 42—43, Clemenceau, 1919. márc. 1.; 26 N 89, doss. 1. Franchet D’Esperey, 1919. márc. 5. (ismerteti Clemenceau leiratát) és 20 N 273, doss. 2. Clemenceau, 1919. márc. 14.

⁸⁹ *Pastor*: i. m. 134. Clemenceau márc. 14-i lépését úgy fogja fel, mint a végső, a tényleges döntést, s ezt közvetlenül Antonescu román delegátus memorandumával hozza kapcsolatba. Feltételezi, hogy Antonescunak sikerült a francia miniszterelnökkel elhitetnie, hogy Károlyi és az oroszországi bolsevikok szövetségesek, s ez az érv az „antibolsevista hisztéria” léggömbben megtette volna hatását, nevezetesen Clemenceau habozásának leküzdését.

érvként elfogadni azt, hogy a Dnyeszter-határ megvédésében éppen Romániát kellett volna különösképpen érdekeltté tenni, tekintve, hogy e vonalat a román kormány saját országa határának tekintette. Ebben a vonatkozásban is felmerül egyébként a defenzíva, offenzíva kérdése, amire még visszatérünk.

Mi történt valójában február 26. és március 20. között a magyarországi semleges zóna ügyében? Mindenekelőtt a francia külügyminisztérium — ellentétben Pichon február 27-én Balfour egyenes kérdésére adott válaszával — nem értesítette azonnal Franchet D'Espèrey-t. Feltehetően azért nem, mert Clemenceau, aki ellen néhány nappal előbb merényletet kíséreltek meg, betegeskedett, s Pichon e nagy horderejű kérdésben a miniszterelnök konzultálása nélkül nem mert lépést tenni. Az értesítés tehát, Clemenceau szignójával, mint említettük, március 1-én ment el Párizsból. Franchet D'Espèrey március 5-én értesítette a történetekről De Lobit tábornokot, aki időközben, pontosan március 1-én a Francia Keleti Hadseregéből Armée de Hongrie-vá, vagyis Magyarországi Hadsereggé átkeresztelt haderő főparancsnoka lett. De Lobit-nak javaslatokat kellett tennie a végrehajtásra nézve. Franchet D'Espèrey mindenesetre javaslatba hozta, hogy létesítsenek a semleges zónában Gondrecourt tábornokkal az élen egy parancsnokságot, mely két batalionnal és két eskadron huszárral rendelkezne. Leszögezte, hogy a román csapatok nem mozdulhatnak meg addig, míg a magyarok a megfelelő mozdulatokat el nem végezték, s erre De Lobit fel nem szólítja őket. Közölte azt is, hogy Berthelot kizárásával egyedül De Lobit felelős az akcióért és a magyarokkal való minden kapcsolatot egyedül ő láthatja el, s hogy a Dunai Hadseregéből nem lehet csapatokat küldeni a semleges zónába.⁹⁰

Ezt követően a Magyarországi Hadsereg főparancsnoka egy sor gyakorlati intézkedést tett és kidolgoztatta a részletes eljárási tervet. Összefoglaló tervjavaslatát De Lobit március 15-én tette meg. Elolvassa a három részből álló, minden elképzelhető katonai, adminisztratív és egyéb kérdés részleteiben is kitérő tervezetet, nem lehet csodálkozni azon, ha összeállításra mintegy 10 napot vett igénybe. A tervezet első része a legapróbb helységig lebontva tartalmazta a katonai lépéseket, a végrehajtás etapjait, feltételeit, a kommunikációs kapcsolatok megteremtésére irányuló feladatokat. A második rész a semleges zóna parancsnokságának a magyar kormánnyal és a szövetséges kormányokkal kialakítandó kapcsolatait vizsgálta, kitérve a lakosság kezelési módjára, a zóna közlekedési és gazdasági kérdéseire. A harmadik rész a vasutak, a szállítás, az élelmezés és a különböző szolgáltatások problémáit részletezte. A tervezet egyik leglényegesebb pontja az volt, hogy a Bánátban állomásozó 11. hadosztályt, melyet le kellett váltani a 17. hadosztállyal, ne oszlassák fel addig, amíg a semleges zóna kialakítása meg nem történik. Ehelyett átmenetileg tartsák készenlétben a magyar határon mindkét hadosztályt.⁹¹

A tervezet utoljára említett pontját, a legfontosabbat arra nézve, hogy a végrehajtást kényszerítő eszközökkel is biztosítsák, Franchet D'Espèrey március 17-én elutasította. A főparancsnok azzal érvelt, hogy két hadosztály felvonulása Szeged közelében önmagában is konfliktust provokálhat a magyar erőkkel, s ennek súlyos következményei lehetnek. Úgy intézkedett, hogy a konferencia döntését Vix alezredes, vagy Gondrecourt tábornok közölje a magyar kormánnyal, s amennyiben az utóbbi az intézkedéseket elfogadja, úgy minden történéjék De Lobit terve szellemében. Ha azonban a magyar kormány elutasítaná a határo-

⁹⁰ 26 N 89, doss. 1. Franchet D'Espèrey, 1919, márc. 5.

⁹¹ Uo. De Lobit, 1919, márc. 15.

zatot, akkor a Magyarországi Hadsereg főparancsnokának nem szabad katonai intézkedéseket foganatosítania. Franchet D'Espèrey értesíteni fogja Párizst, kérve, hogy hozzon a konferencia megfelelő kényszerítő intézkedéseket, például állítsa le az élelmiszer szállítást és szervezze meg egy 10 hadosztályból álló francia-szerb-román szövetséges haderő beavatkozását.⁹²

Alig kapta kézhez De Lobit ezt az utasítást, mikor utolérte Franchet D'Espèrey március 18-i sűrgetése,⁹³ mely Clemenceau 14-i fellépésének következménye volt.

Az ismertetett fejlemények alapján a semleges zóna tényleges kialakításával kapcsolatos problémát illetően azt a már megfogalmazott nézetet támaszthatjuk alá, mely szerint a február 26. és március 19. közötti idő előkészületekkel, s zömmel katonai előkészületekkel telt el.⁹⁴

Mi történt másfelől március közepe táján az intervenció kérdésében? A francia kormány minden látható jel szerint a folytatás mellett döntött és újabb erőfeszítéseket tett a már februárban előterjesztett kisállami front aktív bekapcsolása érdekében. Március 13-án Clemenceau parancsot adott román egységek bevetésére a Tiraszpol—Razdelnaja—Ogyessza vonal biztosítására,⁹⁵ március 17-én pedig Foch marsall minden eddiginél drámaibb módon lépett a Tanács elé a lengyel és a román hadsereg számára nyújtandó támogatás megszavazása érdekében. A középpontba a katasztrófálisnak jellemzett lengyel helyzetet állította. Előterjesztésének új motívuma volt, hogy ezúttal felvetette a Dél-Oroszországban állomásozó kisebb lengyel haderő hazaszállítását is a román (értsd: Szatmárnémetin átvezető) vonalon, míg Franciaországból szerényen csupán egy regiment hazajuttatását javasolta az olasz—osztrák vasutak felhasználásával. A marsall ezúttal a hangsúlyt arra helyezte, hogy a megszorult lengyeleknek Románia nyújthatna segítséget, méghozzá nem kevesebbet, mint 10—12 jó fizikai és morális állapotban levő hadosztályt. Az egyetlen feltétel, hogy a szövetségesek e 10—12 hadosztályt felszereljék, ellássák fegyverrel, élelemmel, ruházattal.⁹⁶

Foch előadása ezúttal is — mint egyébként a legtöbb alkalommal — túlságosan árulkodott a marsall igazi törekvéseiről. Ha nem is tekintjük véglegesnek azt a román jelzést, mely szerint a lengyelek céljaira egy hadosztályt tudna rendelkezésre bocsátani, Foch marsall adatát már csak azért sem lehet komolyan számításba venni, mert a francia vezérkar március 24-én papírra vetett adatai szerint a román hadsereg egésze sem rúgott 12 hadosztályra.⁹⁷ Senki sem gondolhatta komolyan, hogy a román kormány kiüríti mind Beszarábiát, mind Erdélyt kizárólag annak kedvéért, hogy a lengyelek elfoglalják, amit el akarnak foglalni. Következésképpen világossá vált, hogy a marsall az egész már létező és még lábra állítandó román fegyveres erőt fel akarja szerelni a szövetséges hatalmak számlájára. Nem volt nehéz azt sem megfejtetni, hogy e törekvésében a kátyúba jutott intervenció aktivizálásának szándéka vezérli.

⁹² 20 N 556, Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 17.

⁹³ Uo., uő, 1919. márc. 18.

⁹⁴ Ezt az álláspontot képviseli *Vadász Sándor*: Vix és Károlyi (Hadtörténelmi Közlemények XVI. No. 2., 1969) c. cikkében. — Ld. erre nézve részletesebben a zóna déli meghosszabbításának kérdésével együtt: *Bernachot*: i. m. I. 71—99. — Ugyanakkor csak alátámasztani lehet Hajdú Tibor megállapítását arról, hogy a jegyzék átnyújtásának késedelme nem vezethető vissza Vix, vagy Franchet D'Espèrey intrikáira (i. m. 24.).

⁹⁵ *Paslor*: i. m. 133—134.

⁹⁶ PPC, 4. k. 379—385.

⁹⁷ 4 N 53, doss. 1. Etat-Major de l'Armée, 3e Bureau, A., „Note sur la situation en Orient”, 1919. márc. 24.

Március közepére az intervencióval kapcsolatban a francia vezető körökben az a nézet alakult ki, hogy egyfelől időnyerés céljából tartani kell a megszerzett pozíciókat, másfelől, s ezzel egy időben, tovább kell szervezni az ellentámadás feltételeit, úgy, amint ezt már január végén s február folyamán elkezdték. Foch marsall ugyanis a helyzet romlásából nem azt a következtetést vonta le, hogy pusztán védelemre kell berendezkedni, hanem azt, hogy a védelmi vonalak kiépítésével együtt haladéktalanul meg kell szervezni az ellenoffenzívát. Ezt az elgondolást követik a Clemenceau által sorozatosan kiadott rendelkezések is. Clemenceau 14-én arra adott utasítást: vizsgáljanak meg minden lehetséges eszközt annak elérése érdekében, hogy az intervenciók egy eléggé nagy zónát megtarthassanak Ogyessza körül, természetesen a várossal egyetemben. Jelezte ugyanakkor, hogy tanulmányozni fogja a város élelmezésének kérdését.⁹⁸ Március 17-én leszögezte a defenzív vonal kialakításának szükségességét, hozzátéve, hogy a lengyel hadsereg lábraállítása előreláthatóan még hosszú időt fog igénybe venni. Pozitívként említette viszont, hogy a konferencia most már mind Lengyelország, mind Románia számára igyekszik „teljes biztonságot” teremteni a nyugati határokon.⁹⁹ Március 18-án Clemenceau parancsot adott Ogyessza védelmi rendszerének kiépítésére, megismételve, hogy az élelmezés kérdése vizsgálat alatt áll.¹⁰⁰

Mindez annak ellenére történt, hogy Franchet D'Espèrey már nemcsak követelte a kiürítést, de előkészítésére adott parancsot Anselme tábornoknak. Ezt, mikor jelentette, hogy a védelmi rendszer kiépítésére kapott utasítását teljesíti, egyúttal jelezte is Párizsnak. Párizs egyelőre hallgatott. Ezért a tábornok március 22-én újból sürgette a keleti kaland haladéktalan befejezését. Érveivel ezúttal hozzátette, hogy a szövetségesek semmiféle erőfeszítést nem tesznek, pusztán saját kereskedelmi érdekeik után járnak, semmi sem indokolja tehát, hogy Franciaország egyedül hozzon áldozatokat. Javasolta Ogyessza kiürítését, a katonai erők Beszarábiába szállítását, a kiürítendő civil lakosság hajón történő elszállítását.¹⁰¹ Minthogy Párizsból még mindig nem kapott eligazítást (noha a Legfelső Tanács határozatát már meghozta), március 26-án újból részletesen elemezte a körülményeket, s hangsúlyozta, hogy vagy küldenek friss erőket a szövetségesek, vagy az ott levőket haladéktalanul el kell szállítani. „Ha nem — írta —, a legsúlyosabb eseményekre kell felkészülniük.”¹⁰²

Kiürítési parancs helyett a francia vezérkar március 24-i dátummal tervezetet állított össze az intervenció nagyarányú kiterjesztésére. A „Note sur la situation en Orient” című irat a bolsevikellenes front kibővülésével kellett számoljon, mert a magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása a lengyel és a dél-oroszországi frontokat megtoldotta a magyarországi fronttal. Ez a körülmény egyúttal halomra döntötte a gondosan kidolgozott átjáró tervet Lwów (Lemberg) felé, ahová az utat most már szintén csak fegyverrel lehetett megnyitni. A feljegyzés megállapítja, hogy a helyzet mindhárom fronton a bolsevik erőknek kedvező. Ogyessza térségében bolsevik sikerek; a magyarországi szovjet hatalom súlyos helyzetbe hozza mind Lengyelországot, mind Romániát. Mi a következtetés? Így szól: „Számolni kell tehát a katonai eszközök alkalmazásával mind Magyarországon, mind a Dnyeszternél és Ogyesszánál.”

⁹⁸ 20 N 273, doss. 2. Clemenceau, 1919. márc. 14.

⁹⁹ Uo. Clemenceau, 1919. márc. 17.

¹⁰⁰ 20 N 273, doss. 1. Clemenceau, 1919. márc. 18.

¹⁰¹ 20 N 226, doss. 2. Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 22.

¹⁰² Uo. Franchet D'Espèrey, 1919. márc. 26.

Ezt követően a feljegyzés — hasonlóan az október végi vezérkari előterjesztésekhez — számításokat végez. Eszerint a Dél-Oroszországban levő három és Magyarországra küldhető két francia hadosztály mellett rendelkeznek 3 görög hadosztállal, Romániának 4 hadosztálya áll Erdélyben, 5 pedig Beszarábiában, Jugoszlávia adhat 4 hadosztályt, s esetleg az olaszok is rendelkezésre bocsátják az egyszer már felajánlott 2 brigádöt. Ezekből az erőkből — olvasható tovább az iratban — két hadsereget lehetne alakítani. Az egyik Dél-Oroszországban tevékenykednék, s állna 3 francia, 3 görög, 5 román (3 gyalog, 2 lovas), valamint 1 olasz hadosztályból. A második Magyarország ellen vonulna 2 francia, 4 szerb és 4 román hadosztállal. Az irat leszögezi, hogy ehhez a manőverhez, valamint Ogyessza élelmezésének megoldásához, addig, amíg az övezetet felszabadítják, ki kell kérni a konferencia hozzájárulását.¹⁰³ Az irat mellett Clemenceaunak egy Pichonhoz intézett levél-másolata található, melyben felszólítja a külügyminisztert, intessen kérdést a fenti tárgyban az olasz kormányhoz.¹⁰⁴

Csaknem egy hónap telt el attól kezdve, hogy az illetékes francia katonai tényezők felismerték az ogyesszai kaland csődjét, odáig, hogy a Négyek Tanácsa március 25-én megvitatta a kérdést és döntést hozott. Ez a közbeeső szakasz a francia hadvezetőségnek arra szolgált, hogy megkezdje a Foch marsall által beharangozott és Berthelot által helyeselt Balti-tenger—Fekete-tenger védelmi vonal kialakítását, ami egyfelől a lengyel hadsereg erősítését, másfelől az ogyesszai övezetben indítandó ellentámadás megalapozását jelentette.

A Legfelső Tanács vitája és határozata ismert, úgy hogy arra nem is térünk ki.¹⁰⁵ Ismert az ogyesszai hídfő felszámolása is, amivel kapcsolatban szintén csak egy rövid összegzésre szorítkozunk. Csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy a francia kormány még a Legfelső Tanács határozatát követően sem sietett a kiürítés végrehajtásával: Clemenceau a főparancsnokot erre csak március 29-én hatalmazta fel. Ogyessza kiürítése április 3-án vette kezdetét és 6-án este 19 órakor fejeződött be. A franciák mintegy 50 000 orosz emigránst és 10 000 szövetséges, főként görög civil személyt szállítottak el hajókon. Evakuáltak ugyaninnen kb. 30 000 főnyi katonát és jelentős mennyiségű hadianyagot. A csapatokat vonaton Beszarábiába szállították. Április 19-én kitört a lázadás a France nevű francia hadihajón, melynek példáját másnap reggel a Jean-Bart követte. A francia hadvezetőség egyelőre meg akarta tartani Szevasztopolt, amelyet azonban április 15-én a bolsevik erők ostrom alá vettek. Párizs szabad kezet adott a döntésre Franchet D'Espèrey-nek, aki egyébként ekkor már megkapta a főparancsnokságot és 16-án Szevasztopol feladása mellett döntött. Április 28-án a franciák elhagyták Szevasztopolt. A többi már csak utójáték: Beszarábiában június 7—13. között a teljes frontszakaszt átvették a románok, míg a többi — francia és görög — szövetséges erő Bulgáriába vonult.¹⁰⁶

Az egész folyamat ismertetéséhez, mintegy zárótételként még egy gondolat hozzátartozik. Amikor két magyar kormány egyazon napon nemet mondott a Vix-jegyzékre — Károlyi köztársasági elnök és Berinkei miniszterelnök lemondásukkal, a Tanácsköztársaság kormányzata végrehajtásának megtagadásával — a valóságban többet tettek, mint maguk is gondolták. Lépésükkel a Magyarországot

¹⁰³ 4 N 53, doss. 1.

¹⁰⁴ Uo. Clemenceau, 1919. márc. 24.

¹⁰⁵ Paul, *Mantoux*: Les délibérations du Conseil des Quatre, 24 mars — 28 juin 1919; vol. II. Paris. 1955, 18—24.

¹⁰⁶ E folyamatról ld. bővebben *Bernachot*: i. m. II.

érintő kérdéseken messze túlmenő, bonyolult problémák kellős közepébe nyúltak, s gyakorlatilag szerepet vállaltak magukra egy nagyvolumenű elgondolás megbuktatásában. A Magyar Tanácsköztársaság első következménye az intervenció szempontjából az volt, hogy Szatmárnémeti nem állt rendelkezésre a lebergi felvonulás számára, a második az, hogy Románia „háta” nem lévén fedezve, kormánya hallani sem akart arról, hogy erőit Dél-Oroszországban kösse le, hanem ezek nagy részét Magyarország ellen fordította. A magyar kísérlet a Magyarországot érintő események feltartóztatását nem érthette el, elérte viszont, hogy az amúgyis vesztesre álló dél-országi intervenció kaland lezárása meggyorsuljon. Ezt követően sem a francia kormány, sem más antant-hatalom saját csapatok bevetésére Szovjet-Oroszországban többé nem vállalkozott. 1919 áprilisában a brit és a francia kormány módosította az 1917-i szerződést, mely Dél-Oroszországra vonatkozóan hatályát veszítette.

*

Foglaljuk össze röviden a dél-országi beavatkozásból adódó következtetéseket. A kísérlet összeomlása mindenekelőtt katonai kudarcot jelentett. Ha a ténylegesen bevetett létszámot s a csapatok által valóban elfoglalt övezetet vesszük alapul, ez a kudarc nem volt jelentős. Egészen más a helyzet, ha a végeredményt az intervenció megkezdése előtt kidolgozott tervezettel vetjük össze: a kudarc méretei jelentősen megnagyobbodnak. A tervezet és a valóság összevetése emellett rossz fényt vet a francia vezérkarra. Azt a benyomást kelti, hogy a katonai irodákban papirosmunkát végeztek. A vezérkari tiszteknek, s mindenekelőtt azoknak, akik a 3. iroda A. sztyán az operációs terveket készítették, realitásérzékenysége súlyos kívánnivalókat hagyott hátra, miközben nem figyeltek eléggé, vagy egyáltalán nem figyeltek a csapattisztek tapasztalataira, tanácsaira.

Még erőteljesebbé válik a francia hadsereg vezetésének gyengeségét szuggereáló benyomás, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1918 őszén kidolgozott tervezet nemcsak a dél-országi műveleteket foglalta magába, de a Fiume—Zágráb—Bécs—Budapest vonaltól a Donyec menti Harkovig kívánt francia zónát kiépíteni. E terv képtelensége már akkor szembeütött, ha tudjuk, hogy mindehhez összesen 8, erősen megtépázott francia hadosztály állt rendelkezésre. E cikk keretében nem vizsgáltuk a francia közép- és kelet-európai hegemonia megbuktatására irányuló angol-szász és olasz akciókat, melyeknek jelentős szerepük volt a túlzottan ambiciózus francia expanzió korlátozásában, világos azonban, hogy a katonai feltételek ehhez önmagukban nézve sem voltak adottak. Ez a körülmény azt a gondolatot is felébreszti, hogy a francia katonai vezetésben később megmutatkozó szklerózis első tüneteit talán sokkal korábban lehet keresni, mint eddig történt.

A francia Közép-Európa gondolatának a francia befolyás alatt álló Dél-Oroszország tervével való egyesítése ugyanakkor nyilvánvaló módon veszélyeztette a kisebb terv megvalósítását. 8 francia hadosztály elegendő volt ahhoz, hogy a közép-európai katonai jelenlétet biztosítsa, s megkísérelje elérni azokat a célkitűzéseket, melyeket a francia kormány 1918 októberében és november elején ebben az övezetben maga elé tűzött: a változások relative békés lebonyolítását, a zsarolás kikapcsolását, az önkényeskedések elkerülését, a kisebbségbe jutó nemzetiségi csoportok kíméletét, s mindenek előtt és fölött a francia befolyás megalapozását az egész övezetben, beleértve ebbe Magyarországot, s ha lehetséges, angol lemondás esetén Ausztriát is. 4 hadosztály viszont semmire sem volt elegendő. Ennek következenyeire már utaltunk; utaljunk itt még egy — s talán a legfontosabb — hatására. E katonai tehetetlenség a nagyramenendő politikai tervekkel

karöltve, mely azután (más okokból) az egész két világháború közötti helyzet meghatározó vonásává vált, azt eredményezte, hogy Franciaország bizonyos értelemben már ekkor kis szövetségesei foglyává vált. Clemenceau ugyan még a legtöbb kérdésben kitartott eredeti nézetei mellett, de olykor már ő is engedett, mások pedig sokkal inkább készek voltak az engedményekre. Párba a román kormánnyal körülbelül egy évig elhúzódott, amire sor sem kerülhetett volna tényleges francia katonai jelenlét esetén.

Ez utóbbi ténynek következményei közé tartozott, hogy a francia kormány olykor kénytelen volt olyan politikai konceptusok mellé állni, melyek tőle valójában idegenek voltak, és eleve bukásra ítélni másokat, melyek hozzá eszmeileg lényegesen közelebb álltak. Ezek sorában a legfontosabbnak mondható, hogy a közép-európai gazdasági egységbe fogott regionális autonómiák Jászi-féle formulájával szemben a koordinálást elutasító kismemzeti nacionalizmus Beneš-féle megfogalmazását tette magáévá.

Az intervenció közép-európai gyakorlati kihatásait láttuk. Ezek: a bolsevik-ellenes szempontok érvényesülése a lengyel keleti határok kérdésében; Besarábia egészére nézve a román szuverenitás elismerése; Kárpát-Ukrajna esetében lemondás a népszavazás gondolatáról; Magyarország esetében a békekonferencia végleges döntésének kivárása nélkül új demarkációs vonal kijelölése, a Nagyvárad—Nagybánya vonal helyett a Nagyvárad—Szatmárnémeti vonal érvényesítése, s ezáltal prejudikálás a határvitának.

E komplexum hatásait a szovjet—francia viszony alakulására, következményeit a közép-európai belső helyzet alakulására nem érintettük, enélkül is megállapítható azonban, hogy az intervenció kudarca (mely a zálogul kívánt területek mellett a mintegy 11 milliárd frankot kitevő oroszországi kölcsön biztos elvesztését is jelentette, amit a tárgyalások nem jelentettek volna) párban járt a közép-európai fél-siker, fél-kudarc megalapozásával.